

Interview

IN GESPREK MET

staatssecretaris Sander Dekker
over burgerschap

Burgerschap

VISIE ONTBREEKT

Onderwijsinspectie

Europese politiek in de klas

JONG IN EUROPA

Jongerenvertegenwoordigers

Lesmateriaal

PILOT MAW

Wording westerse
samenleving

**'BURGERSCHAP:
nu extra relevant
en urgent'**

Bestel nu
GRATIS
een Amnesty
lespakket!

WAAROM KINDEREN VLUCHTEN: LEG HET UIT IN EEN HANDOMDRAAI

Vluchtelingen: je hoort er veel over. Maar hoe leg je op een simpele manier uit waarom kinderen moeten vluchten? Dat doe je met de lespakketten over vluchtelingen van Amnesty International. Voor leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs hebben we aansprekend lesmateriaal, met filmpjes, lesbrieven, een spel en natuurlijk een duidelijke handleiding.

Kijk snel op amnestyopschool.nl

AMNESTY
INTERNATIONAL

SPEL

Jack de Vries. Spindoctor. Jack het lek. De man van 'u draait, u bent niet eerlijk', maar ook de man die daags voor zijn aftreden bij *Moraalridders* zat. Tijdens de openingslezing van de Docentendag maakte hij er een grapje over. De Vries wees aanwezig op campagnestrategieën die in het verleden met succes

zijn toegepast. *The new kid on the block*. Daar moeten we op letten, zei De Vries herhaaldelijk. Dat zou nu dus zomaar Jesse Klaver kunnen zijn. De voormalige spindoctor waarschuwde wel voor negatieve impact van mediamomenten. De foto van een zure Ad Melkert. De neergang van de SP kort voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2012. Nog geen 24 uur na de lezing van Jack de Vries kopte *De Telegraaf*: 'Het opgepoetste levensverhaal van Jesse Klaver'. 'Als je door *De Telegraaf* wordt aangevallen, dan ben je goed bezig', las ik diezelfde dag op Twitter terug. GroenLinks-aanhangers die dit schreven benadrukten dat *De Tele-*

graaf altijd de 'leider van links' het hardst aanpakt. Je kunt ook anders op negatieve berichtgeving in de media reageren. In deze *M&P* maakt Tunahan Kuzu grote verwijten aan het adres van de media: van *GeenStijl* tot *NRC Handelsblad*. Van PVV-leider Geert Wilders is al jaren bekend dat hij de 'linkse media' niet vertrouwt. Hij beperkt het aantal interviews tot het ultieme minimum. Ongetwijfeld zijn dit eveneens strategieën die op 15 maart meer stemmen op moeten leveren. U mag de komende weken uitleggen dat de verkiezingen *serious business* zijn en geen strategisch spel. Ik hoop dat u de leerling hiervan kunt overtuigen.

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	10 BURGERSCHAP	16 JONGERENVERTEGENWOORDIGERS	24 PILOT MAW
4 BEWINDSMAN DEKKER: BURGERSCHAP	11 VOX	18 DOCENTENDAG	26 LESMATERIAAL
7 COLUMN	12 REFERENDA	20 DENK: KUZU	28 RECENSIES
8 BURGERSCHAP	14 POPULISME	22 VWO-SYLLABUS	30 NVLM
			31 AANGENAAM

04

16

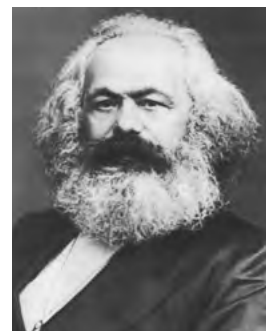
18

20

22

Staatssecretaris Sander Dekker
(foto: Rijksoverheid)

INTERVIEW MET STAATSSECRETARIS VAN ONDERWIJS SANDER DEKKER

'WE VOEREN EEN NIEUWE STRIJD'

Begin februari stuurde staatssecretaris Sander Dekker (VVD) een brief over burgerschap naar de Tweede Kamer. Er moet nog veel op dit terrein gebeuren, maar de bewindspersoon legt de schuld niet bij de docenten. Dekker: 'Misschien is het wel een beetje onze schuld'.

IVO PERTIJS

Het is iets na negenen als Sander Dekker het ministerie binnenloopt. 'We kunnen gelijk beginnen', zegt de staatssecretaris op weg naar zijn werk-kamer. Dekker is duidelijk begaan met het burgerschapsdossier. In de Kamerbrief benadrukt de bewindsman de urgentie van burgerschap op scholen. Een opmerkelijke zinsnede ruim tien jaar na invoering van de wettelijke bepaling. 'Je hebt helemaal gelijk dat die discussie al tien jaar loopt', merkt Dekker op, 'maar er zijn twee redenen waardoor er nu sprake is van urgentie. De ene komt van buiten. Als je ziet wat er allemaal om ons heen gebeurt: een veranderende samenleving en aanslagen die leiden tot spanningen in de klas. Juist het idee van burgerschap is nu extra relevant en urgent. Dat vind ik zo mooi aan de term burgerschap. Een kern ligt al besloten in het woord: wat betekent het om burger van dit land te zijn? Wat bindt ons? De andere reden komt van binnenuit. We zeggen tegen scholen: "We vinden burgerschap belangrijk, doe wat met burgerschap, punt", zonder aan te geven wat we eigenlijk onder burgerschap verstaan. De combinatie van beide redenen - wat gebeurt er om ons heen en geven we goed aan wat we onder burgerschap verstaan? - leidt tot het inzicht dat we nu *echt* een aantal stappen moeten zetten'.

Hoe belangrijk is burgerschap op de kwaliteitskaart?

Je bent als school niet compleet als je prachtig mooie cijfers hebt op taal en rekenen, maar dat je het op dit onderdeel laat afweten. Als we naar de kwaliteit van het onderwijs kijken, dan vind ik dat je breed moet kijken naar hoe scholen het doen.'

In de Kamerbrief kondigt u een aantal maatregelen aan: een duidelijkere opdracht en een belangrijkere plek van burgerschap in het curriculum. Van welke maatregelen verwacht u het meest?

'Toezicht is wat mij betreft het sluitstuk. Ik geloof dat je het allereerst goed moet regelen aan de voorkant. Als je een hapje gaat eten in een restaurant en je zegt tegen de kok "Maak vanavond maar iets lekkers klaar", om vervolgens te klagen dat je het geserveerde niet lekker vindt, omdat je iets anders in gedachten had, dan had je maar specifieker moeten zijn. We zeggen bij het vak geschiedenis ook niet tegen leraren: "Doe maar wat met geschiedenis, maakt niet uit wat". Dat geldt ook voor burgerschap. Dat staat nu wel als deugdelijkheidseis in de wet maar wordt daar niet goed uitgelegd. Het begint met een duidelijke wettelijke opdracht. Daarnaast werken we momenteel - samen met docenten - aan een herziening van het hele curriculum, inclusief onderdelen die aan burgerschap raken. Een herziening van de kerndoelen of het curriculum of een aanscherping van de deugdelijkheidseisen heeft alleen effect als het ook naar de praktijk wordt vertaald. Het curriculum en de deugdelijkheidseisen zijn dode letters als daar niets mee gebeurt.

De ondersteuning van leraren is een tweede belangrijk element waar we aandacht aan moeten geven. Dat zit deels in de opleiding en deels in ondersteuning op scholen. In de gesprekken die ik de afgelopen tijd voerde gaven docenten regelmatig aan te weinig steun vanuit de schoolleiding te voelen, bijvoorbeeld na een heftige maatschappelijke gebeurtenis die tot spanningen in de klas leidde. Docenten hebben het gevoel dat ze zelf moeten uitvinden wat goed is. Dit vraagt ook iets van teams op scholen en schoolleiders om daar bewuster mee om te gaan

en daar invulling aan te geven. Tot slot heb je de Onderwijsinspectie als sluitstuk. In theorie zou ik het liefst de inspectie afschaffen omdat alle scholen het over de hele linie al uitstekend doen.'

U verwees zojuist naar heftige gebeurtenissen en discussies in de klas. Op het eerste gezicht lijkt dit een enorm probleem te zijn, maar het onderzoek van Margalith Kleijwegt was gebaseerd op een bezoek aan een beperkt aantal scholen en er was veel kritiek op de vraagstelling in de recente studie van DUO Onderwijsonderzoek. Het onderzoek dat u zelf in 2015 liet uitvoeren toonde aan dat de meeste docenten wel les konden geven over gevoelige onderwerpen. Hoe groot is dit probleem daadwerkelijk?

'Veel leraren zijn best in staat om het ingewikkelde gesprek in de klas te voeren. Bij die leraren die dat lastig vinden en dat soms vermijden is dat geen kwestie van onwil. Ze weten niet hoe ze het moeten aanpakken of vragen zich af of hier wel een taak voor hen ligt. Ik denk dat het goed is dat als er iets in de wereld gebeurt, je de boeken even dicht laat en juist het gesprek aangaat. Dat is niet altijd even gemakkelijk, dat realiseer ik me heel goed. Er zijn leraren die het daar lastig mee hebben. Onlangs sprak ik met een basisschoolleerkracht uit Rotterdam die zei dat hij op zijn multiculturele school niet zegt dat hij homo is. Hij was bang voor de reacties van leerlingen en collega's. Dat denk ik: "We hebben er decennia voor gevochten dat je niet op je seksuele geaardheid wordt beoordeeld. Het kan toch niet zo zijn dat je op scholen hierover terughoudend moet zijn, omdat je bang bent voor negatieve reacties?". In het boekje van Margalith Kleijwegt lees ik over leerlingen die roepen dat de aanslagen op de Twin Towers een groot zionis-

'Het kan toch niet zo zijn dat je op scholen terughoudend over je seksuele geaardheid moet zijn, omdat je bang bent voor negatieve reacties?' (foto: Wikimedia Commons)

tisch complot zijn en over leerlingen die zeggen dat de foto van Aylan door IS in scene is gezet om medelijden te wekken. Als dit soort ridicule en extreme gedachten de klas binnendringen, dan vergt het veel van docenten om een tegengeluid te laten horen. Daar kunnen wij het onderwijs in ondersteunen. Hoe groot het probleem is? Ik zie dat juist op de momenten dat het er het meest om spant, het ongelooflijk moeilijk is; terwijl de urgentie groot is. Uit internationaal vergelijkend onderzoek blijkt dat onze leerlingen qua kennis en kunde op het gebied van burgerschap over de hele linie minder vaardig zijn dan hun leeftijdsgenoten in de landen om ons heen. De combinatie van die twee - wat gebeurt er in de klas op de momenten wanneer er het echt om spant en wat is het kennisniveau van onze leerlingen - geven mij aanleiding om te concluderen dat we er nog niet zijn.'

Hoe belangrijk is een doorlopende leerlijn burgerschap?

'We moeten, los van burgerschap, in het hele onderwijs beter nadenken over hoe opeenvolgende soorten onderwijs kunnen voortborduren op datgene wat er daarvoor is gebeurd. Dit is nog niet het geval bij burgerschap, maar ook bij een vak als Engels gebeurt dit nauwelijks. Het niveau varieert zo tussen wat kinderen op verschillende basisscholen meekrijgen dat vo-scholen voor de zekerheid maar weer van voor af aan beginnen. In de discussie over de herziening van het curriculum moeten we dan ook naar het hele funderende onderwijs kijken. Daarnaast vind ik burgerschap te belangrijk om af te doen met een enkel vak. Je hebt maatschappijleer, maar het is te gemakkelijk om te

zeggen dat het allemaal daarin moet worden gestopt. Onderdelen van burgerschap kunnen terugkomen in een vak als Nederlands of geschiedenis of, als het zo uitkomt, zelfs in de wiskundelessen. Denk bijvoorbeeld aan omgangsvormen, dat kan bij alle vakken aan de orde komen. In gesprekken die ik met mensen uit het basisonderwijs over burgerschap voerde ging het niet alleen om kennis, maar ook over: hoe regel je als school dingen met elkaar?; hoe los je conflicten op?; en hoe neem je besluiten op school en hoe betrek je leerlingen hierbij? Aan thema's zoals sociale veiligheid en leerlingenparticipatie kun je vanuit burgerschap aandacht besteden. Burgerschap is een dieper liggend thema.'

De VO-raad uitte kritiek op het nu al invullen van burgerschap. Daarbij verwees de VO-raad naar het vervolg op Onderwijs2032. Begrijpt u deze kritiek?

'Ik vind het jammer dat de VO-raad de urgentie kennelijk minder sterkt voelt. Het is van fundamenteel belang dat we de vraag stellen 'Wat bedoelen we eigenlijk met burgerschap?'. Deze vraag moet je goed beantwoorden, anders blijft zo'n discussie over burgerschap in het curriculum ongericht. Ik begrijp dat de VO-raad vreest dat wij via de discussie over de herziening van het curriculum alles voor leerkrachten willen bepalen. Het tegendeel is waar. Ik vind het juist belangrijk om leerkrachten bij dit traject te betrekken, anders kan de herziening van het curriculum nooit goed werken. Maar het begint bij het begin. Er staat nu een burgerschapsopdracht in de wet die ruimte noch richting geeft. Nu even wachten straalt niet de urgentie uit die ik op dit moment voel. Bovendien kunnen beide trajecten elkaar juist versterken.'

In uw Kamerbrief wordt het vak maatschappijleer vaak genoemd. Zijn docenten maatschappijleer voorlopers?

'Daar gebeurt het voor een deel al. Maar ik kom ook mensen tegen die zeggen "we hebben toch maatschappijleer?". Dat is exact de reden dat ik een goede balans wil vinden. Als ik zeg dat er niets op scholen gebeurt, dan doe ik maatschappijleerdocenten tekort. Dat is niet de schuld van leerkrachten en al helemaal niet van docenten maatschappijleer! Sterker nog, misschien is het wel een beetje onze schuld of ligt het aan de politiek dat we onvoldoende helder zijn geweest. Ik trek het mijzelf ook aan. Ik wil twee dingen voorkomen. Ten eerste zal ik nooit zeggen dat er niets op scholen aan burgerschap wordt gedaan. Dat is klinkklare onzin. Docenten die wel aandacht aan burgerschap besteedden mogen niet het gevoel krijgen dat ze in de kou worden gezet. Ten tweede wil ik voorkomen dat we in deze ingewikkelde discussie naar snelle, gemakkelijke oplossingen grijpen, bijvoorbeeld door een uurtje extra maatschappijleer in te voeren. Dat doet geen recht aan het uitgangspunt in de wet dat de burgerschapsopdracht breder is dan het vak maatschappijleer.'

Ook een vak als maatschappijleer, waar de experts op het gebied van burgerschap zitten, kampt met het probleem van onbevoegde docenten. Maakt u zich daar zorgen over?

'Het hele vraagstuk van onbevoegden is mij een graat in de keel. We duwen en trekken er al vier jaar aan om het aantal onbevoegde lessen terug te dringen. Het is veel beter om les te krijgen van iemand die daar voor heeft gestudeerd en die vakkennis heeft. Dat is bij maatschappijleer niet anders dan bij wiskunde of Engels. Ik vind - los van maatschappijleer - dat burgerschap in de vezels van elke school zou moeten zitten. Als we het hebben over het overdragen van onze kernwaarden of over het bespreken van gevoelige thema's in de klas, dan kun je niet zeggen: "Wij gaan verder met de stof, maar morgen heb je het derde uur les van meneer Bezemer". Ja, we moeten wat doen om onbevoegd lesgeven terug te dringen. Ik denk dat we het niveau van maatschappijleer kunnen opkrikken als we er in slagen dat al die lessen door bevoegde leraren worden gegeven. Maar als dat is gelukt, dan hebben we nog steeds niet helemaal voldaan aan het goed inkleuren van burgerschap, omdat dit een thema is dat breder is.'

Binnenkort krijgen we een nieuwe regering met andere partijen. Heeft dit gevolgen voor de invulling van burgerschap?

'Ik heb hier lang over nagedacht. Ik vind namelijk dat burgerschap niet moet afhangen van welk kabinet er zit. Dat zou betekenen dat je burgerschap op een manier gaat invullen die politiek bepaald is. In dat geval heb je om de vier of acht jaar een andere invulling. Daarom heb ik gekeken naar iets wat niet zomaar verandert: onze Grondwet. De waarden die daarin staan zijn niet politiek controversieel. Sterker, het zijn waarden waarover grote mate van consensus bestaat. Deze waarden botsen in mijn ogen ook niet met Artikel 23 van de Grondwet. Elke school kan deze waarden overdragen zonder dat dit ten koste gaat van de schoolidentiteit of de individuele identiteit. Wel moeten we uitkijken dat we deze waarden niet voor al te vanzelfsprekend aannemen. Soms denken we "Het is er en gaat nooit meer weg", maar ik denk niet dat dit het geval is. Onze kernwaarden hebben actief onderhoud nodig. In de strijd om ideeën moeten we juist met z'n allen het belang van onze waarden onderstrepen en deze steeds weer op leerlingen overdragen. Je hoeft niet zo ver te reizen om in landen te komen waar ze anders omgaan met bijvoorbeeld de persvrijheid of de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen. Wij denken weleens in deze uithoek, Noordwest-Europa, dat dit niet dichterbij komt, maar dit soort vrijheden staan *wel* onder druk en niet alleen door aanslagen die op onze vrijheden zijn gericht. Als we niet aangeven wat het belang van die gedeelde waarden is en geen tegenwicht bieden aan aanvallen van buitenaf, dan brokkelt onze samenleving op een gegeven moment af en geven we ruimte aan extreme opvattingen. Voor onze waarden gebruik ik zelf de drieslag vrijheid, verantwoordelijkheid en verdraagzaamheid. Wat is typisch Nederlands? Ik denk aan normen zoals tolerantie en omzien naar elkaar. Aan een cultuur van hard werken, polderen maar ook een zekere eigengereidheid. Aan tradities als Koningsdag en 4 en 5 mei, onze nationale feestdag en herdenking. En natuurlijk aan ons gedeelde verleden, onze geschiedenis. Al vanaf de Verlichting kwamen denkers en filosofen naar Nederland omdat je hier mag zeggen wat je denkt. We zijn er altijd in geslaagd in verscheidenheid een eenheid te vormen. Vroeger werden we verbonden in onze gemeenschappelijke strijd tegen het water, nu voeren we een nieuwe strijd. Een strijd waarbij we vanuit onze kernwaarden samen bouwen aan een nog mooier, vrijer en welvarender Nederland. Een land waar we trots op mogen zijn.' ♦

STEF

HET EERLIJKE VERHAAL

'Als we het onze kinderen niet meer kunnen uitleggen, dan is het tijd voor verandering.' Dit is de enige zin uit het verkiezingsspotje van het CDA waar ik me in kan vinden. U kent het spotje vast al wel: 'Waarom mag oma maar twee keer per week onder de douche?'. De eerste keer kon ik er smakelijk om lachen. Ik was met een collega een overzicht aan het maken van de verkiezingsspotjes en we hadden enorm veel plezier om vrijwel elke video.

De SP deed ook een duit in het zakje: 'Dan krijgt de rijkste 20 procent tijdens de crisis meer te besteden en de rest mag op een houtje bijten'. En uiteraard de PVV: 'Ik droom van een Nederland waar schoolkinderen de islam niet door de strot wordt geduwd'. Ha, ha, wat een onzin dachten wij.

Er ontstond bij mij een enorme behoefte naar het eerlijke verhaal. Ja, 'Het Eerlijke Verhaal', kent u hem nog? De slogan van Diederik Samsom uit de vorige verkiezingen. Samsom moest het veld ruimen, hij was niet populistisch genoeg. Of beter: hij had de keuzen van het kabinet niet goed uitgelegd. Tijd voor verandering dus, dacht men bij de PvdA.

Stuk voor stuk bevatten de spotjes ongeveer hetzelfde concept: dramatische muziek, de lijsttrekker doet een ferme uitspraak en/of er komen stoere zinnen in kapitale letters in beeld. Het eerlijke verhaal is ingeruild voor alternatieve feiten. Ja, onze politici doen er gewoon aan mee. Je mag van mij best een beetje overdrijven, maar voor de klas moet ik al die video's nog wel kunnen uitleggen.

En als zelfs het CDA hier aan meedoet, dan is het hek van de dam. De partij van waarden en normen neemt zijn eigen kiezer niet meer serieus. Met weemoed denk ik terug aan Jan-Peter Balkenende. De knulligheid waarmee hij, zeker in zijn beginjaren, zich presenteerde hadden we moeten koesteren. De enige stoere uitspraak die ik me van hem kan herinneren: 'Laten we zeggen: Nederland kan het weer, de VOC-mentaliteit!', had hij zelf niet eens door.

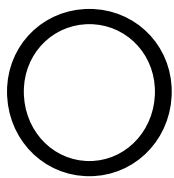
De verkiezingscampagne is een mooie tijd. Zeker in de klas. Toch ben ik blij als we deze stupiditeit achter ons kunnen laten. Dat het niet meer om de hardste schreeuwer gaat, of het ergste doemscenario voor Nederland. Maar dat Den Haag weer voor het landsbelang gaat. Geef mij maar weer die kloof tussen burger en politiek. Ik weet anders niet meer hoe ik het mijn leerlingen moet uitleggen. ♦

STEF VAN DER LINDEN
(*maatschappijleer.net*)

BURGERSCHAPSVORMING: BELANGRIJK EN URGENT?

Begin februari bracht de Inspectie van het Onderwijs de uitkomsten van een onderzoek over burgerschapsvorming naar buiten.¹ In grote lijnen levert het op wat ook eerdere onderzoeken van de inspectie laten zien: de invulling die scholen aan burgerschapsvorming geven, voldoet op de meeste scholen aan de wettelijke minimumeisen, maar er wordt weinig planmatig en doelgericht aan gewerkt. Er is geen doorlopende leerlijn en er zijn geen duidelijke leerdoelen. Docenten en directies vinden burgerschapsvorming echter wel belangrijk.

COEN GELINCK

Op de meeste scholen is er een lappendeken aan burgerschapsactiviteiten. Dat leraren en directeuren belang hechten aan burgerschap

vertaalt zich meestal niet in een leerplanmatige aanpak waarin leerdoelen worden geformuleerd. Interesse, actualiteit, incidenten en wat de individuele leraar belangrijk vindt bepalen het burgerschapsaanbod van scholen. Ook houden de meeste scholen niet bij wat hun leerlingen op het gebied van burgerschap leren. Deze twee onderzoeksresultaten hangen samen: als niet wordt vastgelegd welke doelen met burgerschapsonderwijs moeten worden gehaald, kan ook niet worden gemeten of die doelen zijn bereikt. Blijkbaar geeft de algemene wettelijke bepaling waarin staat dat scholen iets aan burgerschap moeten doen te weinig houvast om tot een planmatige aanpak van burgerschapsonderwijs te komen.

MBO: POSITIEVE UITZONDERING?

In het onderzoek lijkt het mbo een positieve uitzondering op dit beeld te vormen. Waar in het voortgezet onderwijs slechts 44 procent van de scholen een gedocumenteerde visie op burgerschap heeft, is dat in het mbo 67 procent. Ook wordt die visie vaker dan in het basis- en voortgezet onderwijs omgezet in leerdoelen en een vastgelegd aanbod. Dat is te verklaren doordat mbo-opleidingen niet uitgaan van de wettelijke bepaling die voor het primair en voortgezet onderwijs geldt, maar van de kwalificatie-eisen Loopbaan en burgerschap. Overigens zet de inspectie op basis van de afgelegde schoolbezoeken kanttekeningen bij dit positieve beeld. De

kwalificatie-eisen geven wat meer houvast voor de invulling van het burgerschapsonderwijs, maar ook in het mbo is de vormgeving van het burgerschapsonderwijs sterk docentaafhankelijk.

WAT IS BELANGRIJK?

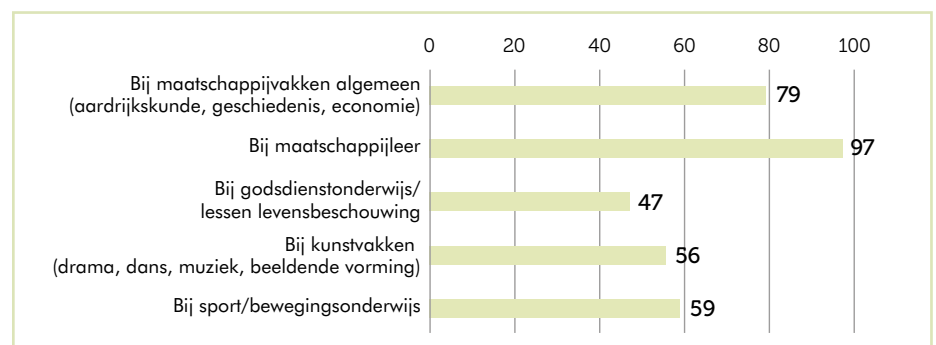
De onderzoekers legden een reeks doelen van burgerschapsvorming voor aan de respondenten. Resultaat: leraren vinden *alle* doelen van burgerschap belangrijk. Opvallend is wel dat de bevordering van maatschappelijke en politieke betrokkenheid het laagst scoort, terwijl (bijvoorbeeld) werken aan respect voor elkaar, leren samenwerken en leren wat fatsoenlijk is hoog scoren. In het algemeen is het beeld dat het basisonderwijs meer belang hecht aan persoonsvorming (zelfvertrouwen, zelfstandigheid) en interpersoonlijke doelen (omgaan met verschillen, samenwerken), terwijl in het voortgezet onderwijs en het mbo doelen op maatschappelijk terrein relatief iets meer worden onderschreven. Volgens de in het onderzoek bevraagde directeuren krijgen sociale vaardigheden, beleefdheid

en fatsoen de meeste aandacht in het onderwijsaanbod, leren over democratie krijgt het minste aandacht. Wel is de aandacht voor sociale vaardigheden en fatsoen kleiner in het voortgezet onderwijs dan in het primair en speciaal onderwijs.

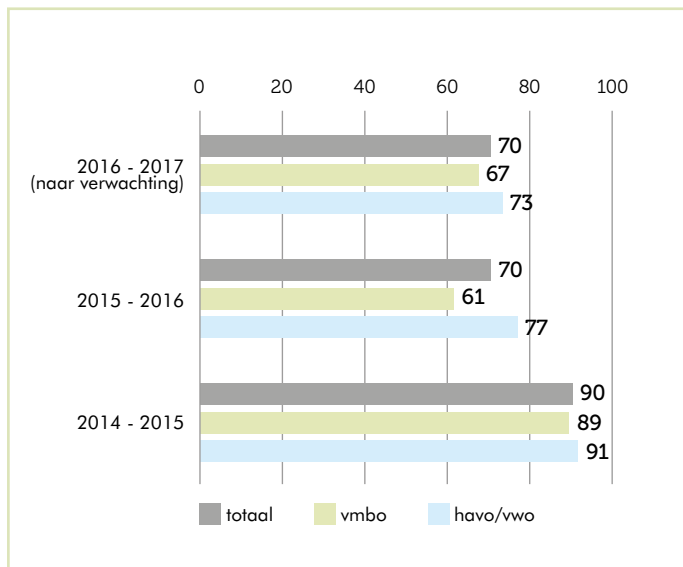
IS HET EEN VAK?

Op de meeste scholen wordt burgerschapsvorming volgens de directeuren gezien als onderdeel van de schoolcultuur. In het mbo wordt het veel vaker als een apart vakgebied gezien. Ook dat is te verklaren doordat er voor Loopbaan en burgerschap afzonderlijke kwalificatie-eisen bestaan. In het basis- en speciaal onderwijs wordt wereldoriëntatie het vaakst genoemd als een vakgebied waarbinnen burgerschapsvorming gestalte krijgt. Binnen het voortgezet onderwijs is dat maatschappijleer. Volgens 97 procent van de directeuren wordt burgerschapsvorming bij maatschappijleer aangeboden, de andere maatschappijvakken volgen met 79 procent. Directie en leraren geven aan dat er nauwelijks sprake van afstemming tussen vakken is.

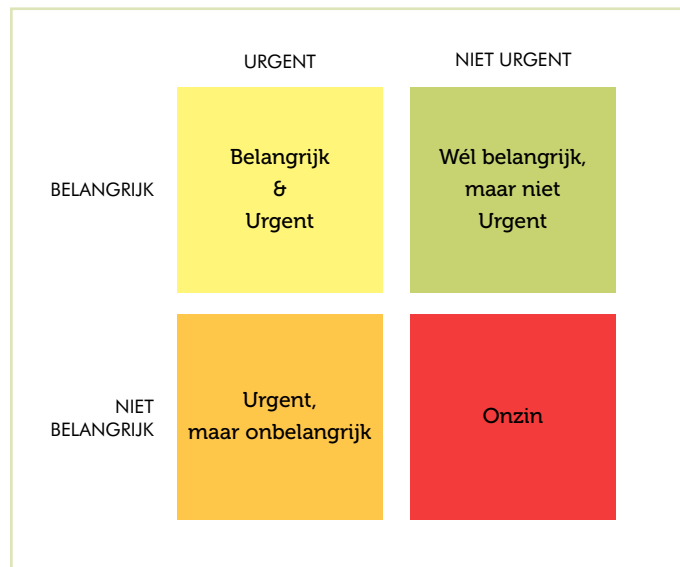
Bij welke vakken wordt burgerschapsvorming aangeboden volgens directeuren in in het voortgezet onderwijs? (%)
(bron: *Burgerschap op school*, Inspectie voor het Onderwijs, 2016)

Directeuren: aanbieden van maatschappelijke stage per schooljaar (%; n=40)
(bron: *Burgerschap op school*, Inspectie voor het Onderwijs, 2016)

(bron: <https://strategischlui.nl/urgent-vs-belangrijk>)

WAT VALT OP?

In het onderzoek vallen twee dingen op. Om te beginnen geven docenten aan dat ze weinig belemmeringen ervaren om aandacht aan burgerschap te schenken. Leraren vinden burgerschapsonderwerpen niet moeilijk om te behandelen. Volgens de inspectie komt dat rooskleurige beeld niet altijd overeen met wat zij in de schoolonderzoeken waarneemt. Die kanttekening sluit aan bij ander onderzoek waaruit blijkt dat onderwerpen als antimoslimisme en seksuele diversiteit volgens 10 à 20 procent van de leraren moeilijk in de les zijn te bespreken.²

Een tweede opvallend punt is de maatschappelijke stage. Ondanks de afschaffing van de verplichting bestaat die maatschappelijke stage op veel scholen nog. In 2014-2015 bood 90 procent van de scholen de stage aan, vorig schooljaar was dat 70 procent. Eenzelfde percentage kondigde toen aan ook dit schooljaar met de maatschappelijke stage door te gaan.

CONCLUSIE:

BELANGRIJK MAAR NIET URGENT

De trend die al langer zichtbaar is in het onderwijs zet door. Burgerschapsvorming wordt belangrijk gevonden en er zijn allerlei activiteiten op dit gebied. Toch hebben veel scholen geen visie op burgerschapsvorming, wordt er weinig planmatig aan gewerkt en wordt vaak niet gemeten wat leerlingen op dit gebied opsteken. Deze constatering doet me denken aan de prioriteitenmatrix van Stephen Covey (zie rechter kader). Burgerschapsvorming bevindt zich op de meeste scholen in het groene vakje: wel belangrijk maar niet urgent.

KABINETSPLANNEN

Uit de kabinetsreactie op het onderzoek blijkt dat staatssecretaris Sander Dekker en minister Jet Bussemaker (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) daar wat aan willen doen. Voor het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs wil het kabinet twee maatregelen nemen:

1. De staatssecretaris gaat nieuwe wetgeving voorbereiden. Die wet beschrijft wat de ondergrens van burgerschapsonderwijs is en waar de ruimte aan scholen is om dit nader in te vullen. In de wettelijke burgerschapsopdracht moet duidelijker worden wat met burgerschap wordt bedoeld. De gemeenschappelijke basis van onze samenleving wordt gevormd door de principes van de democratische rechtsstaat. Gedeelde waarden en een gedeelde nationale identiteit vormen volgens het kabinet de kern van burgerschap; dat moet duidelijker in de wet.
2. Er wordt werk gemaakt van een prominentere positie voor burgerschap in het curriculum. De formulering van nieuwe inhoudelijke onderwijsdoelen voor burgerschap moet leraren houvast bieden bij het lesgeven. Leraren(teams) worden ondersteund om op school- en regionaal niveau aan curriculumontwikkeling te werken. In lijn met het advies van Platform2032 denkt het kabinet aan een specifiekere uitwerking van doelen als kennis van het politieke bestel, kennis van de democratische basiswaarden die daaraan ten grondslag liggen, kennis van universele mensenrechten en vaardigheden voor conflicthantering.

Voor het mbo stelt de minister samen met de MBO Raad een burgerschapsagenda op met bindende afspraken over verdere curriculumontwikkeling, kwaliteitsborging en docentprofessionalisering. Daarbij worden onder andere de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) en het Netwerk Burgerschap van de MBO Raad betrokken. Ook in de lerarenopleidingen moet meer aandacht voor burgerschap komen. Als u dit artikel leest is duidelijk of de Tweede Kamer deze nieuwe plannen van het kabinet ondersteunt. ♦

Noten

1. Het onderzoek *Burgerschap op School* bestond uit twee delen: er werd in opdracht van de Inspectie van het Onderwijs door het Kohnstamm Instituut en Oberon een vragenlijstsonderzoek uitgevoerd onder leraren en schoolleiders. Daarnaast bracht de inspectie bezoeken aan 67 scholen, waarbij gesprekken werden gevoerd met leerlingen, leraren en directies. Ook werden lessen geobserveerd en documenten geanalyseerd. Het onderzoek richtte zich op het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs, het speciaal onderwijs en het mbo. De respons in het vragenlijstsonderzoek varieerde van 28 procent in het basisonderwijs tot ruim 60 procent in het mbo. In totaal werden 233 scholen/opleidingen in dit onderzoek betrokken.
2. Sijbers R. e.a., *Maatschappelijke thema's in de klas*, ITS, Nijmegen, 2015.

Coen Gelinck is verbonden aan Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO).

'BURGERSCHAPSONDERWIJS AMPER GEFACILITEERD'

Eerder in deze *M&P* las u over de ontwikkelingen op het gebied van burgerschap. Er bestaat een reële kans dat u - de docent maatschappijleer of burgerschap - door uw school om advies wordt gevraagd.

Bram Eidhof en Albert Jan Kruijer schreven *Consensusdoelen in het Nederlandse onderwijs*.

Ter inspiratie legt de redactie u een greep uit deze verkenning voor.

In de verkenning pleiten Bram Eidhof en Albert Jan Kruijer van het Instituut voor Publieke Waarden voor een geslaagde definitie van burgerschap. Daarbij onderscheiden ze drie typen burgerschapsdoelen:

- Democratische consensusdoelen, die breed onderschreven zijn, het algemeen democratisch belang dienen en fundamentele waarden van onze democratische rechtsstaat bevatten. Deze doelen bestaan niet alleen uit intrinsieke waarden, maar zijn ook instrumenteel: ze stellen burgers bijvoorbeeld in staat om redelijk met verschillen om te gaan (binnen de grenzen van het strafrecht), conflicten vreedzaam en rechtvaardig te beslechten en zowel individuele als groepsvrijheden te beschermen. Het belangrijkste argument voor het vaststellen van nationale consensusdoelen is dat lerarenopleidingen gericht aandacht aan burgerschapsonderwijs kunnen besteden.
- Daarnaast zijn er schoolspecifieke doelen. Over deze doelen is niet noodzakelijkerwijs landelijke of zelfs lokale consensus. Ze bieden ruimte voor schoolspecifieke waardeoriëntaties, visies of overtuigingen. Die kunnen variëren van het belang van burgerlijke ongehoorzaamheid tot religieuze of levensbeschouwelijke waarden. Daarmee doen ze recht aan de vrijheid van onderwijs en bieden ze ruimte om binnen de schoolse context maatwerk te leveren. De ruimte voor schoolspecifieke doelen wordt enerzijds gedemarkeerd door het strafrecht en anderzijds door de democratische consensusdoelen en de autonomie van het kind.

- Ten slotte zijn er ook individuele, of persoonlijke doelen. Deze dienen de autonomie van het kind. Burgers in Nederland hebben het recht om hun eigen overtuigingen te ontdekken en te ontwikkelen. Dat geldt ook voor leerlingen en het burgerschap dat ze nastreven. De mate waarin er ruimte voor de autonomie van de leerling is, wordt vooral bepaald door de mate waarin leerlingen wordt toegestaan of aangemoedigd om verschillende perspectieven te overwegen en de mate waarin er verschillende, ook maatschappelijk controversiële onderwerpen worden besproken. Een dergelijk open klassenklimaat, waarin leerlingen zich veilig voelen en met verschillende perspectieven op maatschappelijk controversiële onderwerpen worden geconfronteerd, is bovendien een stimulerende factor voor burgerschapsontwikkeling. Ook wanneer een lokale gemeenschap anders tegen de invulling van een grondwettelijke waarde (zoals de vrijheid van meningsuiting) aankijkt, is het noodzakelijk en van algemeen en individueel belang dat beide perspectieven worden besproken. Met andere woorden: de autonomie van de leerling is veelal te herleiden tot een indirecte pedagogiek, waarin waarden niet dwingend worden voorgeschreven of onderwerpen selectief worden behandeld.

Door alle drie typen doelen onderdeel van een gelaagde definitie van goed burgerschap te maken, kunnen we voorbij het huidige discours waarin telkens een enkele waarde (de vrijheid van onderwijs, het algemeen democratisch belang, of de autonomie van het kind) absoluut wordt gemaakt.

CONSENSUSDOELEN

Eidhof en Kruijer stellen vervolgens de volgende consensusdoelen voor.

Burgerschapsonderwijs zou:

1. leerlingen moeten toerusten met competenties (bestaande uit kennis, vaardigheden en houdingen), die
2. de volgende fundamentele functies van de democratische rechtsstaat bevorderen:
  - a. een zo vreedzame en rechtvaardig als mogelijke omgang met conflicten en verschillen;
  - b. het vermogen tot continue en collectieve zelfcorrectie en verandering;
  - c. het bestrijden van willekeur; en
  - d. het bestrijden van machtsmisbruik,
3. in zowel maatschappelijke als politieke contexten,
4. binnen de Nederlandse samenleving, die wordt gekenmerkt door:
  - a. een diversiteit aan politieke perspectieven, levensbeschouwingen, religies en culturen en
  - b. grondwettelijke rechten, plichten en waarden,
5. op een manier die tegelijkertijd de idealen van de democratische rechtsstaat uitdraagt en realistisch is over de mate waarin deze zijn gerealiseerd, en spanningen tussen verschillende idealen onderzoekt en behandelt.

Afhankelijk van de ontwikkelingsfase van een leerling, valt per functie van de democratische rechtsstaat, al dan niet in combinatie met een maatschappelijke of politieke context, een aantal bijpassende competenties te identificeren.

Ten slotte constateren Eidhof en Kruijer dat het Nederlandse onderwijs sinds 2006, toen het geven van burgerschapsonderwijs een wettelijke plicht werd, amper is gefaciliteerd bij de implementatie en ontwikkeling ervan. ♦

VOX populi

'MAATSCHAPPIJLEER MOET MEER AANDACHT HEBBEN VOOR NEPNIEUWS'

LEERLINGEN VAN 5 HAVO VAN HET JOHANNES FONTANUS COLLEGE BARNEVELD

BAS BANNING

DENNIS (16)

SOMMIGE ZAKEN LIJKEN DAN MOOIER

'Ja, want dan zullen sommige zaken mooier zijn dan ze eigenlijk lijken en sommige dingen iets minder mooi dan ze eigenlijk lijken. Dan zou het wel wat echter worden. Ik denk dat er wel mensen zullen zijn die er last van hebben, maar ik denk niet dat dat een ontzettend grote groep is. Ik denk zelf altijd eerst na of het wel zo zou kunnen zijn.'

ILSE (16)

HERKENNEN WAT ECHT IS

'Ja, als je ziet hoeveel mensen het geloven op Facebook dan moet er wel meer aandacht voor komen. Ik denk dat ik er wel eens ben ingetrapt. Ik heb bijvoorbeeld wel eens aan mijn ouders gevraagd: 'Is dit waar?' en dan was het helemaal niet zo. Ik heb het er eigenlijk nooit met mijn vrienden over. Maatschappijleer kan artikelen laten zien die nep zijn, zodat je kan herkennen wat echt is en wat niet.'

ALAIN (16)

AANDACHT VOOR BRONVERMELDING

'Ja, ik vind wel dat dat mag worden aangekaart. Ze zouden bij maatschappijwetenschappen en maatschappijleer meer aandacht kunnen hebben voor bronvermelding, net zoals bij geschiedenis. Je ziet wel om ons heen dat veel mensen dingen geloven die niet waar zijn die ze op sociale media lezen en die dan verspreiden. Ikzelf ben best wel nuchter, ik neem niet alles zo gemakkelijk aan.'

CHARLOTTE (17)

NIET NODIG

'Nee, dat is niet nodig. Er wordt in de lessen al redelijk veel aandacht aan nieuws besteed. Er wordt vooral duidelijk gemaakt dat de media aan framing doet en dat je ziet wat ze willen laten zien. Bijvoorbeeld iedereen is tegen vluchtelingen omdat die vluchtelingen zogenaamd zoveel slechte dingen doen, maar dat weet je natuurlijk niet zeker, omdat de media dat zo laten zien.'

DE BETEKENIS VAN VOLKSRAADPLEGINGEN

BINDENDE REFERENDA?

Meer directe democratie door middel van invoering van bindende referenda!

Die eis hebben meerdere politieke partijen opgenomen in hun verkiezingsprogramma voor de verkiezingen van dit jaar. Niet toevallig zijn dat partijen met een populistische inslag, of deze nu een rechtse of een linkse signatuur dragen. Populistische partijen zeggen immers de wil van het volk te vertolken en hoe kan dat beter worden bewezen dan door het volk zijn stem zelf te laten horen?

HANS VAN DER HEIJDE

Op het eerste gezicht lijken bindende referenda een goed middel om het democratisch gehalte van het staatsstelsel te verhogen: de burgers kunnen zelf over belangrijke kwesties beslissen, in plaats van politieke besluitvorming geheel aan het parlement en kabinet over te laten. Bij nadere beschouwing blijken er echter ook bezwaren aan te kleven. Campagnes van het voor- en tegenkamp, voorafgaand aan een referendum, plegen door demagogie te worden gekenmerkt. De neiging van campagnevoerders om het niet al te nauw te nemen met feiten is groot. Dat maakt het voor burgers moeilijk om een zuivere afweging te maken. Dat bezwaar verdient echter een kritische kanttekening. Bedenk dat het tegen democratie überhaupt kan worden ingebracht. Wie ervan uitgaat dat burgers zich al te gemakkelijk bij de neus laten nemen, heeft immers ook reden om eraan te twijfelen of burgers wel kiesrecht moet worden gegeven. Algemeen kiesrecht is echter onomstreden. Het vertrouwen in de burgers wat daaruit spreekt zou dan ook voor referenda moeten gelden.

NUANCE

Er zijn echter ook andere bezwaren. Een referendum kent noodzakelijkerwijs maar drie keuzemogelijkheden: *voor*, *tegen* en *onthouding*. Over veel, zo niet alle politieke kwesties hebben velen echter geuan-

ceerde standpunten. Neem de actuele discussie over euthanasie, die onlangs door het kabinet werd aangezwengeld. Sommigen vinden dat ieder over zijn eigen leven beschikt en dus ook over de beëindiging ervan, anderen vinden - vaak op religieuze gronden - dat euthanasie niet mag worden gelegaliseerd en zeker niet de hulp van derden daarbij. Velen nemen een tussenpositie in: in geval van terminale ziekte en ondraaglijk lijden moet euthanasie worden toegestaan, anders niet.

Stel dat over deze kwestie een referendum wordt georganiseerd. Welke vraag leg je de kiezers voor? Stel deze: 'Bent u voor of tegen een euthanasiewet, gebaseerd op zelfbeschikking?'. Sommige burgers zeggen volmondig 'ja', andere volmondig 'nee', maar voor een grote groep ligt dat anders. Een deel ervan denkt: 'Ik neig naar ja, maar alleen als aan allerlei voorwaarden is voldaan', een ander deel: 'Ik neig naar nee, maar onder bepaalde voorwaarden vind ik euthanasie wel degelijk gerechtvaardigd'. Niet bereid om hun geweten geweld aan te doen zullen van deze beide groepen velen zich van een ja-neekeuze onthouden. Laat de opkomst van de kiezers mede daardoor beperkt zijn, zeg 40 procent, waarvan een fractie meer dan de helft *nee* stemt en een fractie minder *ja*. Met de stemmen van een vijfde deel van de kiesgerechtigden komt dus een *nee* uit de bus. Een dergelijke *nee* verkopen als wat 'de burgers willen' gaat natuurlijk veel te ver.

COMPROMIS

Het probleem dat de beperkte keuzemogelijkheden van een referendum genuanceerde opvattingen van burgers niet kunnen weerspiegelen lijkt met correctieve referenda te kunnen worden ondervangen. Een wetsvoorstel doorloopt eerst de gebruikelijke procedure van parlementaire behandeling. Pas nadat het eventueel geamendeerde wetsvoorstel door beide Kamers is aangenomen, wordt het aan de kiezers voorgelegd, die de keuzen *voor*, *tegen* en *onthouding* hebben. Een *nee*-meerderheid corrigeert dan de volksvertegenwoordiging.

Nu doemt echter een nieuw probleem op. Het voorgelegde wetsvoorstel is de uitkomst van politieke onderhandelingen en zal vrijwel altijd kenmerken van een compromis dragen: een compromis tussen de partijen die deelnemen aan de kabinetscoalitie en, indien die coalitie niet in beide Kamers op een ruime meerderheid steunt, ook tussen de coalitiepartijen en een deel van de oppositiepartijen.

Weliswaar is een dergelijk compromis parlementair-politiek gesproken het enig haalbare, maar veel burgers zullen er hun eigen standpunt niet voldoende in herkennen en daarom voor een *nee* opteren. Daar komt bij dat een deel van de kiezers graag gebruikmaakt van de kans om 'nee' tegen *de politiek* te zeggen: over de kwestie als zodanig hebben ze geen uitgesproken mening, maar wel over *Den Haag*. Bovendien gaat van een *nee* een sterkere mobiliserende impuls uit dan van een *ja*

van aanvaarding, vertelt ons de politico-logie.

Correctieve referenda neigen dus sterk naar nee-uitkomsten en zullen het aanpakken van maatschappelijke kwesties verlammen - ook van kwesties waarvan een ruime meerderheid van de bevolking wel degelijk vindt dat ze moeten worden aangepakt! In feite ondermijnen bindende referenda, correctief of niet, compromispolitiek.

VOLK

In de retoriek waarmee het propageren van bindende referenda gepaard gaat wordt veel geschermd met de begrippen *volk* en *volkswil*. Die begrippen lijken te suggereren dat *het volk* een eenheid is die een wil heeft. Dat is vanzelfsprekend niet zo, het gaat hier om symbolische constructies. Als dat volk wel een wil zou hebben, tot welk volk behoren degenen dan die wat anders willen?

Het kiesgerechtigde deel van de bevolking kenmerkt zich door een grote verscheidenheid qua opvattingen. Een referendum reduceert die verscheidenheid tot een meerderheid voor een *ja* of een *nee*. Vrijwel nooit is die meerderheid de meerderheid van *het volk*. Sterker, vaak brengt de meerderheid geen stem uit. Hiervoor bleek al dat het niet uitbrengen van een stem niet zonder meer als 'geen mening' mag worden geïnterpreteerd.

Wie uitslagen van referenda als uitingen van de volkswil betitelt, bedrijft valse propaganda. Er bestaat namelijk niet zoiets als *de volkswil*. Wie een meerderheid van de stemmen desondanks zo verkoopt, zal toch moeten erkennen dat die meerderheid meestal ver uit de buurt van een meerderheid van *het volk* blijft.

GRIJS

Bovenstaande kan goed worden geïllustreerd met het *Leave/Remain*-referendum in Groot-Brittannië over het lidmaatschap van de Europese Unie. Heeft het Britse volk gesproken en moet de uitkomst van het Britse referendum over het wel of niet verlaten van de Europese Unie als uiting van de Britse volkswil worden geïnterpreteerd? De *leave*-stemmers telden op tot krap 53 procent, de *remain*-stemmers tot ruim 47 procent. Bij een hoge opkomst van ruim 72 procent heeft 38 procent van alle kiesgerechtigde Britten *leave* gestemd; lang geen meerderheid van het Britse volk.

Pijnlijk constatering: in de *leave*-groep waren de oude kiezers oververtegenwoordigd (66 procent van de 65+- kiezers stemde *leave*), in de *remain*-groep nu juist de jonge kiezers (bij een overigens lage opkomst van deze groep stemde 72 pro-

De meest recente ervaring in Nederland met een referendum (foto: Wikimedia Commons)

cent van de 18- tot 24-jarigen *remain*). Men zou dus kunnen zeggen dat de oudere hun wil aan de jongeren hebben opgelegd. Gegeven de demografische cijfers met betrekking tot de leeftijdsopbouw van de bevolking van Europese landen kan worden voorspeld dat het hanteren van bindende referenda in deze landen als middel om politieke vraagstukken te beslechten de komende decennia steeds uitkomsten zal produceren die aan de voorkeuren van het grijze deel van de bevolking beantwoorden. Met andere woorden: als men het beginsel hanteert

dat de volkswil gelijk mag worden gesteld aan wat de meerderheid wil van het deel van volk dat de gang naar de stembus heeft gemaakt, dan is de volkswil, in het perspectief van huidige en toekomstige demografische verhoudingen, dat wat het grijze deel van het volk wil. Ook in Nederland. ♦

Hans van der Heijde is docent aan de lerarenopleiding (maatschappijleer en geschiedenis) van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden en oud-hoofdredacteur van M&P.

HANS WANSINK OVER POPULISME IN NEDERLAND

AMBTENAREN AAN DE MACHT

Waar komt het Nederlandse populisme vandaan? In zijn boek *De populistische revolutie* gaat Hans Wansink op zoek naar antwoorden. *Maatschappij & Politiek* zocht de *Volkskrant*-journalist op.

IVO PERTIJS

Met een haast wiskundige precisie memoreert Hans Wansink het moment waarop het populisme in Nederland wortel schoot: in de herfst van 1997 op het schoolplein van de openbare Dalton-school in Rijnsweerd. 'Mijn dochter zat op dat moment op deze school. Hier richtten ouders in dat najaar Leefbaar Utrecht op', vertelt Wansink. Binnen een jaar werd Leefbaar de grootste partij van de stad. De gevestigde partijen - van VVD tot en met GroenLinks - sloten Leefbaar Utrecht uit van het College van Burgemeester & Wethouders. Anderhalf jaar later, in 1999, waren er na een gemeentelijke herindelings tussentijdse verkiezingen. Wansink: 'Toen al bleek een inbraakgevoeligheid in de politiek. Binnen mum van tijd kon je op lokaal niveau de hele constellatie omverwerpen'. De oprichting van Leefbaar Nederland volgde. 'Ik dacht: zolang Leefbaar Nederland de multiculturele samenleving niet aan de orde stelt, wordt het niks. Dat waren ze niet van plan. Uiteindelijk werd Pim Fortuyn partijleider. In zijn *Elsevier*-columns ging hij tekeer tegen islamisering.' Wansink interviewde Fortuyn voor *de Volkskrant*, een interview met grote gevolgen. 'Fortuyn zei dat wat hem betreft Artikel 1 van de Grondwet kon worden geschrapt en dat er geen islamiet meer Nederland in kwam. Leefbaar Nederland gooide Fortuyn eruit. Iedereen dacht dat we nooit meer iets van Leefbaar of Fortuyn zouden horen. Dat bleek een misrekening.' In maart 2002 won Pim Fortuyn met Leefbaar Rotterdam de gemeenteraadsverkiezingen. De Lijst Pim Fortuyn (LPF) leek op weg naar een landelijke overwinning. Na de moord op Fortuyn werd de LPF in het kabinet opgenomen. Acht maanden later was deze regeerperiode alweer voorbij.

Frauke Petry van PVV-zusterpartij Alternative für Deutschland (foto: Harald Bischoff)

Wat was op dat moment uw inschatting?

'In mijn proefschrift over de erfenis van Fortuyn kenmerkte ik de periode als intermezzo, maar in 2005 kwam de kwestie van de gekozen burgemeester. Geheel onverwacht ging de Senaat niet akkoord. De kiezers beschouwden dit als enorm verraad. Dat was het ook. Twee maanden daarna vond het referendum over de Europese grondwet plaats. Boze kiezers konden als het ware wraak nemen en dat deden ze ook. Tegen de verwachtingen in was de opkomst hoog en stemde twee derde tegen. De representatieve democratie functioneerde niet goed. Je zag aan de ene kant de PVV en aan de andere kant de SP enorm groeien. Het populisme bleek een duurzaam verschijnsel. Rond die tijd verscheen *America's Three Regimes* van Morton Keller. Hij betoogt daarin dat er een geleidelijke overgang van partijdemocratie naar een populistisch-bureaucratisch regime plaatsvindt. Keller laat deze overgang al in de jaren dertig met

Roosevelt beginnen. De bureaucratie en de media werden belangrijker dan de partijen en het parlement. Kiezers wisselden steeds vaker van partij. Als je als politicus wil scoren, moet je mediageniek zijn en je tegen het establishment afzetten. Die theorie heb ik toegepast op Europa en Nederland. Mijn stelling is dat wij nu ook in zo'n populistisch-bureaucratisch regime leven waarbij er een soort rolverdeling is: de populistische agenderen, de beroeps politici reageren en besturen en de ambtenaren trekken steeds meer beleid naar zich toe. Een voorbeeld in Europa is de ECB [Europese Centrale Bank, red.], een niet gekozen instelling, die een omstreden beleid voert dat zij zelf bepaalt.'

In uw boek schrijft u dat in Nederland het Centraal Planbureau (CPB) deze rol vervult.

'Kort voor de verkiezingen bracht het CPB het rapport *Keuzes in kaart* uit, waarin het de verkiezingsprogramma's met elkaar vergelijkt. Dat lijkt objectief en een nuttige handleiding voor de kiezer, maar het CPB is helemaal niet objectief. Zo vindt het CPB dat het begrotingstekort zo snel mogelijk moet worden weggewerkt en wil het zelfs een begrotingsoverschot. Of wij er in koopkracht op vooruit gaan of dat er meer banen bijkomen vindt het CPB veel minder belangrijk. Politieke partijen leggen zich daar wel heel gemakkelijk bij neer. Ze willen allemaal een mooi rapportcijfer van het CPB. CPB-directeur Laura van Geest is een soort bovenmeesteres van de politiek en de politieke partijen de kindertjes die bij haar in de klas zitten. Dat vind ik een zorgelijke ontwikkeling. Je zou ook andere keuzen kunnen maken, bijvoorbeeld de stimulering van de koopkracht. Maar het CPB opereert binnen het eigen raamwerk. Dat is een voorbeeld van hoe ambtenaren, die zogenaamd objectief opereren, steeds meer invloed krijgen.'

De PVV deed niet mee aan de doorrekening van het CPB. Hoe ziet u de rol van de PVV na de verkiezingen?

'De PVV speelt in op de angsten en frustraties van de bevolking. De PVV vertegenwoordigt een grote groep kiezers, maar daar blijft het bij. Geert Wilders beweert dat hij premier wil worden, maar dat is volstrekt ongeloofwaardig. Hij heeft niet eens een programma. Marine Le Pen volgt de omgekeerde route: zij wil juist *salonfähig* worden. Ook op lokaal niveau bestuurt deze partij al. Zij wil van haar partij een fatsoenlijk rechtse partij maken. Hetzelfde zie je bij de SP in Nederland. Dat was vroeger alleen maar een tegenpartij. Jan Marijnissen heeft een echte organisatie opgebouwd die na zijn vertrek is blijven bestaan. Ook de SP draagt verantwoordelijkheid. In die zin kun je zeggen dat de PVV een zuivere populistische beweging is die alleen maar agendeert.'

Is de PVV een atypische partij in vergelijking met zusterpartijen in andere landen?

'Ja. De Alternative für Deutschland (AfD) is bezig met het opbouwen van een organisatie. De AfD scoorde al aardig bij de deelstaatverkiezingen en de partij probeert in de Bondsdag te komen. De AfD heeft ook nog eens te maken met een kiesstelsel dat lastig is voor nieuwkomers. Binnen de AfD zie je wel een tweestrijd. Frauke Petry behoort tot de vleugel van de *realo's* en wil verantwoordelijkheid nemen, maar in Dresden zitten radicalen die wat meer op de Wilders-toer willen gaan. Een ander voorbeeld is de Deense Volkspartij van Pia Kjaersgaard. Zij levert al jaren gedoogsteun aan rechtse regeringen. Kjaersgaard neemt wel verantwoordelijkheid. Wat dat betreft

is Wilders, als eenmansbedrijf dat geen politieke partij wil zijn, wel uniek. Ik denk dat de partij verdwijnt als Wilders vertrekt.'

De media en wetenschappers leggen doorgaans de nadruk op rechts populisme en veel minder op links populisme. Heeft u daar een verklaring voor?

'Goede vraag. Het viel mij tijdens mijn onderzoek voor mijn proefschrift al op dat in de literatuur populisme werd gezien als derde neofascistische golf. Er werd helemaal niet naar andere populistische bewegingen gekeken. Ik las het boek *Populism: Its meaning and national characteristics* van Ionescu en Gellner uit 1969. Zij vergeleken het populisme in Zuid-Amerika en Afrika met het populisme in de negentiende eeuw in de Verenigde Staten. De Zuid-Amerikaanse populist en die in de Verenigde Staten leken op Pim Fortuyn en de Leefbaar-beweging. Ook nu zie je een combinatie van linkse en rechtse standpunten. Aan de ene kant tegen migratie, maar aan de andere kant voor de bescherming van de eigen industrie en het tegengaan van inkomensongelijkheid. Dat was voor mij een eyeopener. Pas sinds de SP enig succes heeft en SYRIZA, Podemos en Corbyn successen boeken, zien wetenschappers dat er linkse populistten zijn. Die linkse populistten noemen zichzelf natuurlijk geen populist. De wetenschap noemt ze nu met enige aarzeling populistisch. Wetenschappers veronachtzamen dat de voorlieden van de SP, Podemos en SYRIZA vroeger gewoon communisten waren. Zij leerden het vak bij communistische of maoïstische partijen. Ze zijn aanzienlijk minder onschuldig dan ze eruitzien. Om opnieuw relevant te zijn hebben ze een populistisch jasje aangetrokken. Je kunt

zeggen dat zij zaken aan de orde stellen die anderen niet aan de orde stellen. Ze verwijten de sociaaldemocratie een soort meeheulen met het kapitalisme. Daar hebben ze wel een punt. Deze populistische partijen willen een alternatieve linkse agenda, maar het blijven populistten.'

Hoe zouden niet-populistische partijen volgens u met populistische om moeten gaan?

'Als je populistten onschadelijk wilt maken, dan moet je ze verantwoordelijkheden geven. Dat geldt voor de SP en de PVV, maar ook voor D66. Hans van Mierlo was een beschaafde populist. Hij riep wel op het bestel op te blazen. Ik herinner mij nog mijn interview met Hans Gruijters voor de *Haagse Post* in 1987. Hij zei: "Eigenlijk wilden wij het systeem opblazen. Dat is niet gelukt. Daarom vind ik dat we D66 moeten opheffen, want het is mislukt". D66 is bijna opgeheven. Er werd een congres gehouden en op het allerlaatste moment werd besloten dat D66 zou blijven voortbestaan. Nu is het een partij van middelbare leeftijd die elke keer als ze gaan regeren een grote klap van het electoraat krijgt. Dit komt onder meer omdat ze hun agenda van de gekozen burgemeester en de referenda niet kunnen realiseren. Niemand begrijpt wat het onderscheidende van D66 is. De partij zegt voor meer onderwijs te zijn. Wie niet? Als je je eigen kroonjuwelen weggooit, dan blijkt deze populistische keizer weinig kleren meer te dragen.' ♦

Hans Wansink, DE POPULISTISCHE REVOLUTIE, Uitgeverij Prometheus, Amsterdam 2017, 208 bladzijden

REFERENDUM

De angst voor referenda noemt Hans Wansink verdacht. 'Dit betekent dat je bij jezelf denkt dat gewone burgers te dom zijn om bijvoorbeeld te begrijpen hoe de economie in elkaar zit. Het heeft iets neerbuigends om je eigen kiezers minderjarig te verklaren. Er wordt altijd verwezen naar referenda die moeizaam uitpakken. Dat geldt ook voor het Oekraïne-referendum. Natuurlijk is het vreemd dat een verdrag dat door alle andere lidstaten al was ondertekend met dit referendum kon worden getorpedeerd', stelt Wansink. Aan de andere kant zijn er volgens hem landen met een referendumcultuur, zoals Zwitserland: 'Als burgers eenmaal begrijpen dat je toch wel je verantwoordelijkheid moet nemen en geen al te wilde plannen moet agenderen, dan kan dit heel goed samen gaan met de representatieve democratie. In Zwitserland is iedereen tevreden met het stelsel. De Zwitsers spreken zich viermaal per jaar uit en zo is de burger bij het landsbestuur betrokken'. In april 2016 stemde Wansink bij het Oekraïne-referendum voor het verdrag. Wansink: 'Maar de meerderheid stemde tegen. Het was weliswaar een kleine meerderheid, maar wel een duidelijke uitslag. De regering had ook van tevoren kunnen zeggen: "We zullen goed naar u luisteren, maar dat wil niet zeggen dat dit referendum beslissend is". Dit hebben ze niet gedaan en dat was fout. Ze hadden veel duidelijker moet aangeven dat het een raadgevend in plaats van een beslissend referendum was. De voorstanders van het verdrag hebben het onhandig aangepakt. Hun reactie was "nooit meer referenda". Dat was vragen om méér populisme. Burgers zullen meer te zeggen moeten krijgen, anders blijft het wederzijdse wantrouwen bestaan.'

DE NATIONALE JEUGDRAAD BRENGT EUROPA IN DE KLAS

JONG IN EUROPA

De Brexit, een dreigende Nexit en een moeizame relatie met de Verenigde Staten. De wereld lijkt zich te keren. Hoe krijg je anno 2017 jongeren enthousiast voor Europa? De jongerenvertegenwoordigers Europese Zaken brengen de Europese politiek op scholen tot leven!

MARIAN VAN DEN BERGE

Coco Peet is een van de twee jongerenvertegenwoordigers Europese Zaken. Dit betekent dat zij alle jongeren vertegenwoordigt in de Europese Unie en de Raad van Europa. Dit doet zij tijdens conferenties, door te lobbyen en door het gesprek met Europese politici aan te gaan. Om jongerenvertegenwoordiger te zijn moet ze ook met jongeren in contact komen. Dit doet zij door het geven van gastlessen op scholen in het middelbaar (beroeps)onderwijs. De jongerenvertegenwoordiger vertelt vol enthousiasme over de beweegredenen die zij had om lid van de Nationale Jeugdraad (NJR) te worden. De Nationale Jeugdraad is het jongeren netwerk van Nederland en verbindt jongerenorganisaties en jongeren met elkaar. De werkgroep Jong in Europa organiseert projecten rondom het thema Europa. Daarnaast ondersteunt de werkgroep de jongerenvertegenwoordigers Europese Zaken.

STEENTJE BIJDAGEN

Coco Peet: 'De Nationale Jeugdraad is een mooie plek om jezelf te ontplooiën, en tegelijkertijd positief met je omgeving bezig te zijn. Bij de NJR krijgen jongeren de kans om hun talenten te ontdekken en verder te ontwikkelen. De werkgroep Jong in Europa biedt die kans voor jongeren die geïnteresseerd zijn in de Europese Unie en hun steentje daaraan willen bijdragen. Zij organiseren evenementen en activiteiten, houden zich bezig met communicatie of helpen met onderzoek en lobbywerk. Het is een hele leuke manier om met elkaar na te denken over jongeren en Europa - en samen kun je natuurlijk meer dan alleen'. De jongerenvertegenwoordigers Coco Peet en Tibbe van den

Nieuwenhuijzen geven samen met de werkgroep volop gastlessen door het hele land. Ze behandelen de totstandkoming van de Europese Unie en de rol van Nederland in de Europese Unie. Natuurlijk komt ook aan bod hoe jongeren zelf over de toekomst van Europa kunnen meedenken. 'We proberen onze gastlessen zo goed mogelijk te spreiden. Ik ben dit jaar van Doetinchem tot Middelarnis gereisd. We krijgen veel aanvragen en gelukkig hebben we een werkgroep met twaalf super enthousiaste jongeren die ons helpen met het geven van gastlessen. Samen geven we er ongeveer twee gastlessen per week', aldus Peet.

PRIORITEITEN

Op de vraag hoe leerlingen de Europese Unie ervaren, merkt een leerling op dat het wel gemakkelijk en vanzelfsprekend is om overal in de Eurozone met euro's te kunnen betalen. Aan de orde komt ook het Erasmusprogramma waarmee je bijvoorbeeld in Zweden kunt studeren. Daarnaast wordt verteld dat je twee jaar garantie op al je aankopen hebt als je in Europa gaat winkelen. Leerlingen spitsen hun oren als ze horen dat je nu overal in Europa kunt *whatsappen* en bellen voor dezelfde tarieven als in Nederland. Het is muisstil in de klas als er wordt gesproken over de open grenzen die er zijn vanwege het Schengenverdrag. Enkele leerlingen geven aan dat ze ervaren dat die vrijheid onder druk komt te staan door het inreisverbod van de nieuwe Amerikaanse president, Donald Trump. Er volgt een levendige discussie over landsgrenzen, vrijheid en identiteit. Aan het eind van een afwisselende les nemen de gastsprekers de prioriteiten van leerlingen op Europees vlak door. Wat zou er echt in hun leven moeten worden veranderd? Daarvoor buigen de jongeren zich over de volgende vijf onderwerpen:

- Meebeslissen:** Hoe kunnen we ervoor zorgen dat meer jongeren tijdens (Europese) verkiezingen gaan stemmen? Wat zouden andere manieren kunnen zijn om mee te beslissen in de politiek?
- Werkgelegenheid:** Veel jongeren hebben na hun studie moeite om een baan te vinden. Welke mogelijkheden zien zij om dit probleem aan te pakken?
- Uitwisselingen:** Tijdens een studie bestaat de optie om een aantal vakken in het buitenland te volgen. Welke manieren zien scholieren om meer met jongeren over de grens in contact te komen?
- Samenleving:** Welke uitdagingen zien jongeren nu we met ons allen in één Europa samenleven? Hoe kunnen we deze uitdagingen tackelen?
- Klimaat:** De opwarming van de aarde is een feit. Wat kunnen jonge mensen doen om dit op te lossen? Wat zou er in Europa moeten worden gedaan?

PLANNEN VAN LEERLINGEN

In kleine groepen kijken de scholieren verder dan het probleem en denken ze *out of the box*. Als klap op de vuurpijl schrijven ze een aanbeveling voor Europarlementariërs. Hieronder volgt een greep uit de plannen die leerlingen in groepjes hebben bedacht.

Vluchtelingen - 'Alle scholen in de Europese Unie moeten verplicht een aantal vluchtelingenkinderen in de klas opvangen zodat die kunnen blijven leren en zich thuis gaan voelen in Europa' (Reina, Anouk, Ilse en Mette, vwo-3).

Europarlementariërs - 'Wij willen graag de Brusselse *bubbel* poppen en er zo voor zorgen dat de mensen die daar werken ook bij jongeren langskomen. Veel klassen gaan met hun school naar Den Haag of Brussel, maar wij zouden graag de Europarlementariërs willen uitnodigen om een dag met ons mee te lopen. Zo kunnen ze zien waar jongeren tegenaan lopen en samen met ons proberen deze problemen op te lossen' (Sterre, Julia, Mietra en Lieke, vwo-5).

Karton - 'In plaats van plastic moet er meer karton worden gebruikt. Mensen scheiden namelijk eerder karton, dan plastic. Ook moet er meer aandacht komen voor groene (gras)daken op huizen. Die daken zorgen voor betere isolering en dus voor minder stroomgebruik. Wij denken ook dat het openbaar vervoer elektrischer kan. Deze elektriciteit kan door windmolens worden opgewekt' (Rachel, Anne, Bonita en Noa, havo-5).

Europese Schoolspelen - 'Ons idee is om Europese Olympische Spelen te organiseren voor alle middelbare scholieren uit heel Europa. Er worden dezelfde sportcategorieën als in de Olympische Spelen gehouden, dus alle sportieve talenten kunnen worden benut. Het werkt als volgt: eerst schooltoernooien, dan regionaal en daarna nationaal. De winnaars van alle nationale toernooien komen terecht in de Europese Olympische Schoolspelen en strijden daar voor hun bronzen, zilveren of gouden plak' (Mees, Roos, Niels en Florus, vwo-4).

VERDRAG VAN MAASTRICHT

Per klas wordt aan het eind van een gastles over de beste aanbeveling gestemd. Een selectie daarvan wordt op 7 februari in Maastricht aan Europarlementariërs gepresenteerd. Dit is precies 25 jaar na de ondertekening van het Verdrag van Maastricht en dat wordt groots gevierd. In het zuiden van het land vindt het *Generation Maastricht Yofest* plaats. Op dit Europese

Jongerenvertegenwoordigers Coco Peet en Tibbe van den Nieuwenhuijzen
(foto: Sietse van den Nieuwenhuijzen)

jongerenfestival komen jongeren uit alle windstreken van de Europese Unie bijeen om met elkaar over de toekomst van Europa te praten. Uit alle bruisende ideeën blijkt dat leerlingen wel degelijk over Europa kunnen meedenken. Ook Peet laat zich positief uit over de interesse en betrokkenheid van de leerlingen: 'Ik denk dat het heel gemakkelijk is om te zeggen dat jongeren zich niet voor Europa interesseren. In de klas zie ik dat jongeren Europa wel degelijk boeiend vinden, als ze horen wat ze ermee kunnen. Het maakt mij uiteindelijk niet uit wat ze van Europa vinden; ik ben daar helemaal neutraal in. Het enige dat ik belangrijk vind is dat jongeren in staat worden gesteld in de Europese samenleving te participeren. Dat begint met meer kennis over Europa. Over de rest maak ik me niet zo veel zorgen. Tijdens onze gastlessen schrijven de leerlingen aanbevelingen over Europese thema's. Als ik dan hun leuke en creatieve ideeën lees denk ik dat het wel snor zit met die Europese toekomst'. Jongerenvertegenwoordigers vormen de schakel tussen jongeren en politieke instanties. Zij gaan op zoek naar meningen en ideeën van jongeren, zodat zij de stem van Nederlandse jongeren kunnen laten horen. Europa leeft en vraagt om een dynamische discussie in de klas. Voor een leuke en leerzame les over Europa worden docenten van harte uitgenodigd contact met de Nationale Jeugdraad op te nemen. ♦

Informatie over de gastlessen van de Nationale Jeugdraad:
Lisa de Meijer (eucoordinator@njr.nl)

JACK DE VRIES TREKT ALLE REGISTERS OPEN OP DE DOCENTENDAG

DE BRIL VAN BALKENENDE

Jack de Vries verzorgde als hoofdspreker op de Docentendag op 17 februari een sprankelende show op het podium van de bomvolle Koninklijke Schouwburg in Den Haag. Rondwandeland met de microfoon in de hand zorgde hij voor direct contact met zijn gehoor, dat hij vergaste op enkele recepten uit zijn politieke keuken.

WOLTER BLANKERT

De loopbaan van Jack de Vries is nauw verbonden geweest met die van Jan Peter Balkenende, premier van 2002 tot 2010. De Vries gold als de meest succesvolle *spindoctor* van Nederland, de man achter de schermen, die Balkenende assisteerde en zou hebben *gemaakt*. Dat laatste weersprak De Vries. Een spindoctor moet een politicus niet willen veranderen, kiezers waarderen authenticiteit. Een adviseur kan die wel beter uit de verf laten komen of iets bijsturen.

Bij de eerste verkiezingscampagne in 2002 van de onervaren Balkenende buitte die het door Pim Fortuyn (ten onrechte) neergezette beeld van *de Puinhopen van Paars* goed uit. De *paarse* partijen gingen het schip in, de Lijst Pim Fortuyn (LPF) behaalde vanuit het niets 26 zetels, maar het CDA kreeg er zeventien meer. In de tumultueus verlopen verkiezingscampagne (met de moord op Fortuyn) stelde Balkenende zich terughoudend op, maar daarbij straalde hij rust en fatsoen uit in het rumoerige en onzekere Nederland.

LPF

Als premier bleef hij die rol, die hem op het lijf geschreven leek, spelen. De ministers van de LPF rolden vechtend over straat, waarbij de media op schelle toon Balkenende gebrek aan regie verweten. De kiezers zagen het anders, bij de verkiezingen van 2003 zakte de LPF weg in onbeduidendheid, terwijl het CDA won. Binnen het jaar had Balkenende de eerste grote populistische beweging in Nederland van de kaart geveegd.

In 2006 gold Wouter Bos als favoriet, maar Balkenende wist hem ruim voor te blijven. In het cruciale debat slaagde hij erin de ingestudeerde zin van De Vries 'U draait en u bent niet eerlijk, mijnheer Bos' op het juiste moment te plaatsen - een keerpunt in de campagne. Het was De Vries opgevallen dat Balkenende

mensen zelden recht aankeek vanwege zijn speciale bril. Voor de foto op affiches en folders zette hij hem daarom een bril met vensterglazen op, waarbij Balkenende recht in de lens keek, als prototype van de vleesgeworden betrouwbaarheid. Of De Vries de gelijkenis met Harry Potter ook bewust had uitgebuit, meldde hij niet.

SAMSON

In 2007 kwam er een eind aan de innige samenwerking tussen De Vries en Balkenende. Bij de verkiezingen van 2010 leed het CDA een verpletterende nederlaag. De Vries stelde geenszins dat hij die had kunnen voorkomen.

Hij benadrukte juist dat het steeds moeilijker wordt de kiezersgunst vast te houden. Dat illustreerde hij met kaartjes van Nederland, met elke provincie in de kleur van de daar grootste partij. Bij elke verkiezing verschiepen provincies van kleur. Aan het slot van zijn betoog zorgde De Vries voor een verrassing, niet Balkenende zag hij als de meest succesvolle campagnevoerder, maar Diederik Samson. Wat Samson in 2012 had klaargespeeld was ongeëvenaard. In een debat, goed drie weken voor de verkiezingen, deed die het beeld kantelen. Van twaalf zetels in de peilingen klom hij naar 38 bij de verkiezingen. Alle fractieleiders stelden dat ze ervoor zouden zorgen dat er geen cent meer naar Griekenland zou gaan. Samson antwoordde als laatste dat er niet aan extra betalingen viel te ontkomen. De kiezers bleken dat *eerlijke verhaal* te waarderen. Tegen ieders adviezen in bleef Samson ook de rol van de Europese Unie verdedigen. Hij liet zijn hoofd niet hangen naar de veronderstelde voorkeuren van de kiezer. Dat waarderen kiezers juist, meer dan wat ook stellen zij authenticiteit en een eerlijke visie op prijs. Jack de Vries vroeg zich tot slot af wie de Samson van 2017 zou worden, met de impliciete boodschap dat hij die niet kon ontdekken. ♦

IN GESPREK MET DENK-LIJSTTREKKER TUNAHAN KUZU

'ZE WERPEN JE VOOR DE WOLVEN'

In november 2014 verliet Tunahan Kuzu samen met Selçuk Öztürk de PvdA. Bij de komende Tweede Kamerverkiezingen zijn beide politici verkiesbaar voor de nieuwe politieke beweging DENK. *M&P* sprak met lijsttrekker Tunahan Kuzu.

IVO PERTIJS

'Waar staat DENK precies voor?', regelmatig stellen leerlingen deze vraag aan de docent maatschappijleer. Tunahan Kuzu geeft er graag antwoord op: 'Ik positioneer mijzelf midden in het midden. Als je naar sociaal-economische onderwerpen en duurzaamheid kijkt, dan staat DENK enigszins aan de linkerkant, maar als we het over ondernemerschap hebben, dan staan we iets rechtser van het midden', legt de lijsttrekker uit. De begrippen links en rechts noemt hij achterhaald. Hetzelfde geldt volgens Kuzu in zeker mate voor de oude ideologieën. Kuzu: 'De VVD presenteert zichzelf als liberale partij. Het liberalisme bevordert de individuele vrijheid, maar de VVD probeert op een paternalistische wijze mensen te dwingen om een feestdag op een bepaalde manier te vieren. Neem Zwarte Piet of de verkoop van paaseieren door de HEMA. Bij het CDA zou je denken aan naastenliefde, rentmeesterschap, enzovoort, maar anno 2017 praat het CDA meer over de islam, dan over de christelijke waarden. Veel moslims zaten bij het CDA, omdat ze dachten dat deze partij garant stond voor de godsdienstvrijheid. Helaas gaat het bij het CDA bij godsdienstvrijheid vooral over joods-christelijke tradities. Neem het bezwaar van het CDA tegen buitenlandse financiering van moskeeën. Het CDA-argument is dat er in Saoedi-

Arabië ook geen kerken staan. Vind je het gek? In Saoedi-Arabië hebben ze ook geen grondwet waar Artikel 6 in staat! Daarom zijn wij zo trots op onze westerse waarden. Partijen hobbelen achter de PVV aan. Dat vind ik een zorgelijkere ontwikkeling dan de PVV zelf.'

DENK zegt zich op alle burgers te richten, maar net als andere partijen richt ook DENK zich op specifieke groepen.

'Natuurlijk, wij zijn een politieke partij die vindt dat we 17 miljoen Nederlanders moeten aanspreken, maar vanzelfsprekend herkent een deel van deze 17 miljoen mensen zich beter in ons verhaal. Als je kijkt waar onrecht nu plaatsvindt, dan zie je dat dit vaak voorkomt bij mensen met een migratie-achtergrond, maar niet *exclusief* bij deze mensen. In die zin zijn wij een emancipatiepartij. Emancipatie kan alleen slagen als mensen die niet op jou lijken het verhaal gaan dragen. Dat zagen we bij de emancipatie van vrouwen; al zijn we er nog steeds niet. Het gevoel van gelijkwaardigheid heerst niet bij alle Nederlanders. Dat bleek onlangs nog uit een onderzoek van het Sociaal-Cultureel Planbureau. Circa 40 procent van de Turkse en Marokkaanse Nederlanders voelt zich niet meer thuis in Nederland. Dat is bizar, want dit zijn mensen die al decennialang in Nederland wonen. Het zijn mensen die vervreemd zijn geraakt van hun eigen land, in hun eigen land.'

Uw grootvader kwam in de jaren zestig naar Nederland. Herkent u dit gevoel?

'Sinds ik in de Tweede Kamer zit is dat gevoel alleen maar versterkt. Op de basisschool in Maassluis, waar ik ben opgegroeid, was ik het enige jongetje met een migrantenachtergrond. Op het Stedelijk Gymnasium in Schiedam was ik een van de weinigen. Op de universiteit waren het er meer. Bij PricewaterhouseCoopers, waar ik werkte, was ik binnen mijn groep een van de weinigen met een migrantenachtergrond. In de gemeenteraad van Rotterdam nam ik vervolgens mijn politieke verantwoordelijkheid. Ik heb altijd mijn best gedaan. Dan kom je hier in de Tweede Kamer en het eerste wat je te horen krijgt is: "Hij is hier op het aantal voorkeursstemmen binnengekomen". Blijkbaar had ik voor een grote groep mensen een aansprekende boodschap! De afgelopen vijftien, twintig jaar is het hokjesdenken veel stringenter geworden. Het zou meer over de gemeenschappelijke identiteit moeten gaan. Je bent een staatsburger van het Koninkrijk der Nederlanden. Daar horen plichten en rechten bij. Toch mondt dit niet uit in gelijke kansen. Jongens en meisjes met een migrantenachtergrond krijgen een lager advies in groep 8. We zien dat jongeren later moeilijker aan een stageplaats komen. Op de arbeidsmarkt zijn jongeren met een migratieachtergrond tweemaal zo vaak werkloos. Ook is er nog etnisch profileren bij de politie. Dat

Tunahan Kuzu (foto: DENK)

werd dertig jaar lang ontkend. Daarnaast worden verdachten met een migrantenachtergrond zwaarder gestraft. Nederland zou het wat vaker over acceptatie mogen hebben en mensen niet langer op hun achtergrond moeten beoordelen.'

Onlangs deed 'de boze bruine man' zijn intrede in het kiezersonderzoek. Wat vindt u van deze term?

'In Nederland schrijven we karaktereigenschappen toe aan uiterlijke kenmerken. Als ik in de Tweede Kamer een kritisch punt maak, dan ben ik boos. Als Alexander Pechtold hetzelfde doet, dan heet dat assertief. Ik herken mij niet in de term "boze bruine man". Onze achterban bestaat voor een groot deel uit mensen uit de leeftijdscategorie 18-34 jaar; heel veel millennials. Het overgrote deel herkent zich niet in het beeld van de boze bruine man. Deze mensen willen er juist zorgen dat het toekomstige generaties beter afgaat. Anno 2017 zie je dat mensen met een migrantenachtergrond zich afvragen door hoeveel hoepels ze moeten springen om te bewijzen dat zij er ook toe doen. Dat is het verhaal van honderdduizenden mensen die hier zijn geboren en getogen.'

Krijgt dit verhaal volgens u voldoende aandacht in de media?

'Twee jaar geleden kregen we alle journalisten hier over de vloer - de Frits Westers van deze wereld. Wij vroegen

waarom er zo weinig aandacht aan dit verhaal wordt geschonken. Het antwoord luidde: "Wij, de media hier in Den Haag, volgen de macht". Ik vind dat zij de burger moeten volgen. Eigenlijk zou iedere parlementair verslaggever verplicht stage moeten lopen bij een zorg- of onderwijsinstelling. Ze zouden verder moeten kijken dan de Haagse kaasstolp. Er bestaat een groot verschil tussen de Haagse werkelijkheid en de werkelijkheid van het land. Het is de taak van de volksvertegenwoordiger om deze werkelijkheden bij elkaar te brengen. De werkelijkheid in Den Haag wordt gevoed door lobbyorganisaties en wetenschappelijke onderzoeken waarin politici selectief shoppen.'

DENK levert regelmatig felle kritiek op de kwaliteit van de Nederlandse media. Wat betekent dit volgens u voor het gebruik van media door docenten in de klas?

'We moeten het kritische vermogen durven organiseren als het om de media gaat. Informatie is vluchtig en wordt in een bepaald perspectief geplaatst. De duidelijkste voorbeelden vind ik *De Telegraaf*, *PowNews* en *GeenStijl*. Als je een nieuwsbericht ontvangt, dan moet je altijd eerst kijken wat het perspectief is, vervolgens let je op het frame en daarna naar de gebruikte feiten. Op basis van welke feiten komt men tot een oordeel? Zo zou je elke keer moeten beginnen.

Sinds wij de PvdA hebben verlaten, zie je dat wat kwaliteitsmedia wordt genoemd altijd zulke nare bijvoeglijke naamwoorden gebruiken als het over ons gaat. Dat doet geen recht aan hetgeen waarvoor wij staan. Kijk naar het hele trollenverhaal dat de afgelopen dagen volop in het nieuws is.¹ *NRC Handelsblad* komt met een artikel. Dat wordt vier pagina's nieuws in deze krant. Andere media nemen dat over. Op dinsdag komen alle media naar mij toe om mij kritisch te bevragen. Als ik antwoord geef, dan staat *NRC* achterin stiekem mee te luisteren!' [Kuzu pakt zijn telefoon en toont een foto waarop is te zien dat hij door journalisten wordt omringd. De bewuste *NRC*-journalist staat iets verderop. Later die avond plaatst de lijsttrekker de foto op Twitter, red.]. Kuzu: 'Ze werpen je in feite voor de wolven. Dat is de werkwijze van Den Haag. De tijd dat journalisten zich boven alles verheven voelen, is wat mij betreft voorbij. Zelf kijk ik ook graag naar CNN, BBC, Al Jazeera en volg ik het Turkse nieuws. Als je dat naast elkaar legt, dan krijg je een veel breder beeld dan het beeld dat de NOS je voorschotelt.'

Media berichten regelmatig over polarisatie in de samenleving. Herkent u deze polarisatie?

'Jazeker, die is volop gaande. Deze ontwikkeling kunnen we terugdraaien, maar daar is wel de bereidheid voor nodig om dat te willen doen. Politici moeten erkennen dat de woorden die ze gebruiken een splijtzwam in de samenleving veroorzaken. Op het moment dat Geert Wilders "Minder Marokkanen" roept, dan zie je dat dit de volgende dag op moskeeën wordt gekalkt. Op het moment dat Mark Rutte "Pleur op" roept, dan zie je dat kinderen dit de volgende dag op straat tegen elkaar roepen. We zijn dingen aan het normaliseren. Dingen die niet normaal waren, zijn gemeengoed geworden. De verschillen - zolang die binnen de rechtsstaat blijven - moeten we constant koesteren en accepteren. Tegelijkertijd moeten we datgene benadrukken wat ons met elkaar bindt. Dat is de crux van het verhaal.' ♦

Noot

1. Twee dagen na het gesprek met *M&P* zei Tunahan Kuzu in een uitzending van *Jinek* over de trollen: 'Op het moment dat ik er achter ben gekomen, heb ik die jongeren daarop aangesproken. Wij hebben het hier uitgebreid over gehad en het zal niet meer gebeuren' [red.].

VERANDERING ALS EXAMENSTOF

De serie over de nieuwe vwo-examensyllabus wordt afgesloten met een beschouwing over domein E Verandering. Samenstellers van examenopgaven en examensyllabi stellen zich per definitie bloot aan kritiek. Dat is logisch, alle docenten zijn verplicht ermee te werken en het blijft onmogelijk het iedereen volledig naar de zin te maken.

WOLTER BLANKERT

Bij de vaststelling van de vier domeinen heeft de keuze voor 'Verandering' de meeste kritiek uitgelokt. Dit domein zou van een andere orde zijn dan de domeinen Vorming, Verhouding en Binding. Daarover valt te discussiëren, maar voor de praktische toepassing maakt het niets uit. Verandering speelt een rol binnen alle domeinen en dat onderstreept de samenhang en wisselwerking tussen die domeinen. Men had die veranderingsprocessen bij de andere domeinen kunnen onderbrengen, maar voor leerlingen werkt het verhelderend dat ze ook via deze specifieke invalshoek de zaken leren bekijken. Dat vergroot het inzicht in de dynamiek van sociale en politieke processen. De keuze van de context (uitgewerkt in subdomeinen E3 en E4) zal niet iedereen bevallen. Het lijkt een zwaar historisch onderwerp: *De wording van de moderne westerse samenleving*. Had het niet meer voor de hand gelegen om Verandering aan meer recente processen te koppelen, zoals aan de culturele omslag rondom 1965, of - van nog recenter datum - aan de omslag naar populistische stromingen. De gemaakte keuze valt echter goed te verdedigen. Door niet voor de *waan van de dag* te kiezen kan recht worden gedaan aan de theoretische onderbouwing, die bij maatschappijwetenschappen een wezenlijk uitgangspunt vormt. Bovendien vormt deze context een voorbeelduitwerking, het blijft mogelijk genoemde ontwikkelingen of een ander thema daarbij te betrekken. De aan het hoofdconcept Verandering gekoppelde zes kernconcepten illustreren dat: rationalisering, individualisering en institutionalisering (subdomein E1), gevolgd door globalisering, democratisering en staatsvorming (subdomein E2).

SUBDOMEIN E1

Bij de uitwerking van die begrippen kan de criticaster kanttekeningen plaatsen. Is het geen hovaardij om rationalisering als vanzelfsprekend aan de moderne tijd te koppelen? De ontwikkeling van de plantagelandbouw met slaven in de zestiende eeuw werd destijds als uiterst rationeel beschouwd. De oude Grieken verbeterden hun enorme roeischepen voortdurend. Zijn de recente vindingen werkelijk revolutionair of zijn het kleine stapjes binnen de technische vooruitgang die in de middeleeuwen zijn ingezet?

Die vraag valt pas over vijfhonderd jaar te beantwoorden, zodat we ons hoofd er nu niet over hoeven te breken.

Dit doet niets af aan de heldere manier waarop rationalisering in de syllabus uit de doeken wordt gedaan, waarbij de concrete formulering van Max Weber als uitgangspunt dient. Dat rationalisme zich goed met de functionalistische theorie laat rijmen behoeft geen betoog.

Dat het conflictparadigma ook toepasbaar is, bewijzen recente ontwikkelingen. Vrijwel alle wetenschappers achten globalisering een goede zaak. Desondanks werd Donald Trump president van de Verenigde Staten. De syllabus refereert niet aan Trump - dat zou van profetische gaven hebben getuigd - maar aan Karl Marx; op een examen kan dat anders liggen.

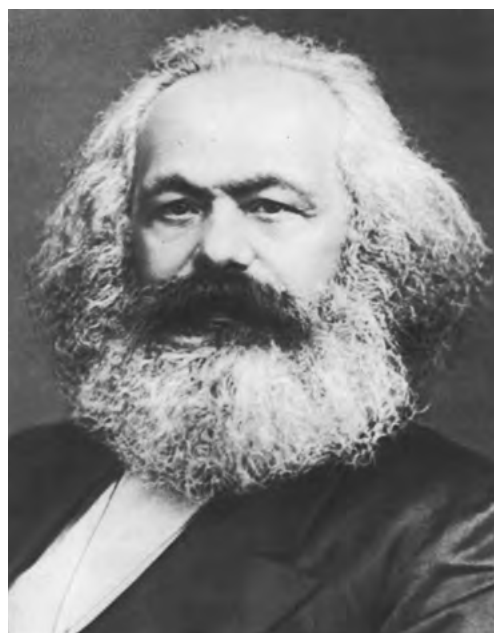
Er lijkt weinig tegenin te brengen dat individualisering een kenmerk van de moderne tijd is. Om als bestrijding van dat uitgangspunt de kluzenaars van stal te halen, is vergezocht.

Bij institutionalisering als uiting van moderniteit kan de kritische beschouwer met meer recht een kanttekening zetten. De kerk heeft zich al vroeg ontwikkeld tot een machtig instituut dat door middel van een hiërarchisch opgebouwde organisatie het hele leven in een keurslijf perste.

SUBDOMEIN E2

Onder subdomein E2 wordt van de kandidaat gevraagd te beschrijven hoe staatsvorming, democratisering en globalisering worden beschouwd als typerend voor de ontwikkeling van westerse samenlevingen van traditioneel naar modern.

Hier kan men zich afvragen of de lineaire manier waarop het democratiseringsproces wordt omschreven met de werkelijkheid overeenkomt. De indruk wordt gewekt dat vooruitgang en democratisering hand in hand gingen. In Frankrijk verliep de democratisering met vallen en opstaan, in Duitsland bleef de democratisering achter bij de vooruitgang. Aan de terugval in barbarij tijdens het naziregime had een zin mogen worden gewijd, al was het maar als waarschuwing. De stelling dat de moderne westerse samenleving de parlementaire democratie als staatsvorm heeft, klopt niet. Dat wordt deels gecorrigeerd bij E3; daar wordt de presidentiële democratie van de Verenigde Staten en Frankrijk wel genoemd.

Vooralsnog geniet Karl Marx in de syllabus de voorkeur boven Donald Trump
(bron: Wikimedia Commons)

De oprukkende volksraadplegingdemocratie blijft echter onvermeld. Dit laat zien hoe snel Verandering kan gaan, in 2015 (verschijnen syllabus) speelde dit minder. In Engeland - tot voor kort het schoolvoorbeeld van de parlementaire democratie - moest de rechter eraan te pas komen om het parlement erop te wijzen dat het niet door een referendum kan worden uitgeschakeld. Landen met een bindend referendum (Zwitserland, voor grondwettelijke kwesties diverse landen), zijn geen parlementaire democratieën, althans niet zonder meer. Bij een zuivere parlementaire democratie kan de volksvertegenwoordiging niet door referenda of rechterlijke uitspraken worden teruggefloten. De door het parlement goedgekeurde wetten waren 'onschendbaar' (Artikel 120 van de Grondwet, nu minder bondig maar even bindend geformuleerd). Daarbij werkt het verwarrend, zeker voor leerlingen, dat het Nederlandse parlement een raadgevend referendum als bindend opvat.

Na dit parlementaire uitstapje, terug naar de syllabus, die verder gaat met een heldere beschrijving van globalisering, een fraaie completering van eerdere, meer beknopte, aanduidingen bij de andere domeinen. Voor- en tegenstanders komen hier aan hun trekken.

DE CONTEXT

Bij subdomein E3 staat de context centraal: 'Effecten van veranderingen binnen een specifieke context op andere maatschappelijke vraagstukken'. Die context is dus de wording van de moderne westerse samenleving. De kenmerken van de moderne westerse samenleving worden helder en redelijk uitputtend weergegeven. Iedere docent zal wel iets missen of geschrapt willen zien, maar dat blijft onvermijdelijk. Het vooruitgangsgeloof als ideologie komt goed uit de verf.

Het gaat hier voor een belangrijk deel om een sociologische benadering van de wording en werking van de huidige samenleving. De samenstellers van de syllabus verweven die op een knappe manier met vrijwel alle begrippen uit de andere domeinen.

Interessant is het uitlichten van drie paradoxen die kenmerkend voor de moderne samenleving zouden zijn. 'De eerste paradox betreft de schijnbare tegenstelling die er bestaat tussen

enerzijds verzelfstandiging en anderzijds verafhankelijkheid'. De criticaster kan zich storen aan het pleonasme en vallen over *verafhankelijkheid*, maar inhoudelijk blijft de syllabus hier trefzeker. Het gaat om een wezenlijke (schijnbare?) tegenstelling, zowel op het niveau van organisaties als van individuen, helder verwoord. Een tweede paradox betreft generalisering tegenover pluralisering van cultuur, ofwel de mondiale cultuur tegenover het vasthouden aan het eigene. De derde paradox slaat op de nadruk op rationalisme tegenover de toenemende rol en koestering van emoties, die beslissingen vergaand kunnen beïnvloeden.

Subdomein E4 behandelt de meer subjectieve kant van de context, namelijk de standpunten van de aanhangers van politieke stromingen op de veranderingsprocessen. Op de stelling dat de confessionelen groot belang hechten aan het milieu valt wel wat af te dingen, vooral als we naar de kabinetten met een confessionele inbreng kijken. De liberalen hebben volgens de syllabus wel een standpunt over Europa (pro, niet helemaal correct), de confessionelen niet. Terwijl het *Europese project* een christendemocratisch stempel droeg, weliswaar vooral uit katholieke hoek. Wat globalisering betreft, is het lastig van een confessionele visie te spreken, omdat (streng) protestanten en katholieken verschillende visies uitdragen, waartussen het CDA moet schipperen.

De indeling in drie stromingen doet bij Verandering geen recht aan de realiteit. De anti-globaliseringspartijen als PVV en SP tellen niet mee, waardoor een echt verschil in visie ontbreekt. Het verschil in visie op immigratie laat de syllabus onbesproken. De wel aangegeven verschillen tussen confessionelen, liberalen en sociaaldemocraten zijn in de praktijk zo gering (behalve misschien op het terrein van individualisering) dat het lastig lijkt hierover eenduidige vragen te formuleren.

Bij maatschappijwetenschappen voor het vwo gaat het om de hoogste vorm van maatschappijleer. De syllabus vormt daarvan de weerslag. Een doorwrocht stuk waar het vak mee voor de dag kan komen. Voor leerkrachten vormt de syllabus een goed uitgewerkte leidraad. Hiermee gewapend kunnen zij de leerlingen inspireren om zich diepgaand te verdiepen in de maatschappij waarin zij leven. ♦

VERANDERING, TOEGEPAST OP DE CONTEXT *DE WORDING VAN DE MODERNE WESTERSE SAMENLEVING*¹

Over het algemeen hanteren de pilotdocenten de volgorde van de domeinen zoals in de syllabus is gepresenteerd. Het domein E Verandering staat dan als laatste geprogrammeerd.

De vwo-leerlingen hebben in de les al uitgebreid aandacht besteed aan alle kernconcepten van de eerste drie domeinen. Bij het domein Verandering komen daar nog bij: rationalisering, individualisering, institutionalisering, staatsvorming, globalisering en democratisering.

LIEKE MEIJS & COEN GELINCK

Het hoofdconcept Verandering biedt leerlingen het gereedschap om zicht te krijgen op 'de richting en het tempo van ontwikkelingen in de samenleving en de (on)mogelijkheden om deze te beïnvloeden'. Als rode draad door dit hele domein kunnen vragen worden gesteld als: Welke veranderingsprocessen doen zich voor in onze samenleving?; Waardoor verandert een samenleving?; Hoe gaan mensen om met veranderingen?; en Welke invloed hebben veranderingen op andere maatschappelijke vraagstukken? Deze opdracht is in een eerste versie ontwikkeld door de vwo-schrijfgroep voor de pilot (Nicolette Beijck, Lars van der Bruggen, Paul Simons en Lennart Schra) en door ondergetekenden aangevuld en bijgesteld. De antwoorden op deze vragen zijn te vinden op www.maatschappijenpolitiek.nl.

OPDRACHT 1 | PAPOEA'S EN PYGMEEËN ALS ONZE LEERMEESTERS

Lees de bewerkte en ingekorte bron 1.

- Vraag 1 Jared Diamond vergelijkt de samenleving van de Papoea's en pygmeeën met de moderne samenleving. Noem de verschillen ten aanzien van drie kenmerken van de moderne westerse samenleving volgens bron 1.
- Vraag 2 Op een van deze verschillen kun je het kernconcept *institutionalisering* toepassen. Leg uit op welk verschil dit kernconcept is toe te passen en waarom.
- Vraag 3 Sociale netwerken zijn in de moderne westerse samenleving veranderd door globalisering en informatisering. Beschrijf deze verandering en leg uit hoe globalisering en informatisering deze verandering heeft veroorzaakt.
- Vraag 4 Neemt de sociale cohesie in de moderne samenleving toe of af? Licht je antwoord toe en maak in je antwoord gebruik van een van de kernconcepten uit het domein Verandering. Je mag het kernconcept *individualisering* niet gebruiken.
- Vraag 5 Wat is het verschil in visie op sociale ongelijkheid tussen aanhangers van het functionalisme-paradigma en van het conflict-paradigma?

BRON 1

PAPOEA'S EN PYGMEËN
ALS ONZE LEERMEESTERS

Jared Diamond schreef een intrigerend boek over de normen en gewoonten van de laatste jagers en verzamelaars. (...) Daarin verkent hij de wereld van voor de smeedkunst, de landbouw en de natiestaat. De titel *The World until Yesterday* onderstreept dat moderne mensen in het grootste deel van hun miljoenjarige verleden jagers en verzamelaars waren. Ze wisselden dat bestaan pas 11.000 jaar geleden in voor landbouw en, weer 5.000 jaar later, voor een leven in steden en staten - en niet overal. Volgens Diamond hebben de kleinschalige, niet-statelijke samenlevingen van de Kung San ('Bosjesmannen') van de Kalahari en de Akapymeeën van Centraal-Afrika 'kenmerken bewaard van de manier waarop al onze voorouders (...) hebben geleefd'.

Aan de hand van een waar gebeurd voorval legt Diamond uit hoe mensen, in een omgeving waar bestuur en rechtssysteem nauwelijks functioneren, conflicten langs traditionele weg oplossen.

In het bergland van Papoea Nieuw-Guinea (PNG) rijdt de chauffeur van een minibusje buiten zijn schuld een scholier dood. Dader en slachtoffer behoren tot verschillende etnische groepen en een confrontatie dreigt. Een collega van de chauffeur wordt ingeschakeld om met de nabestaanden te onderhandelen. Die erkennen dat de chauffeur geen schuld heeft, maar krijgen van het bedrijf compensatie in de vorm van voedsel en een ruime bijdrage in de begrafenis-kosten. Een bedrijfsdelegatie doet mee aan het rouw-betoon.

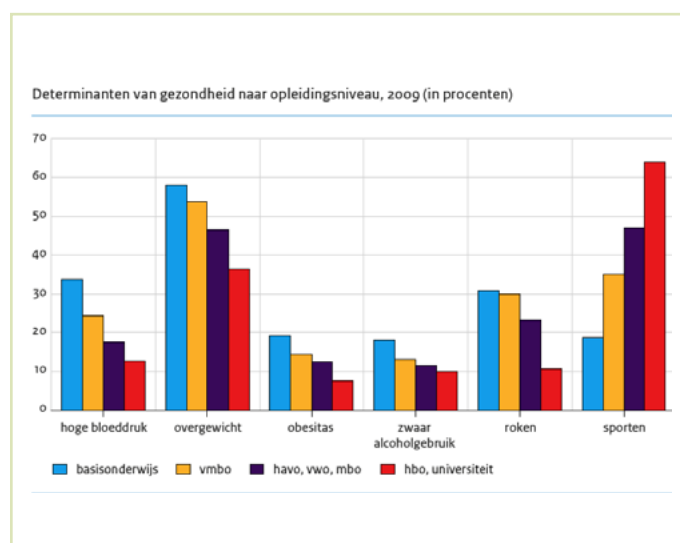
Diamond vergelijkt deze gang van zaken met de Amerikaanse civiele en strafrechtpraktijk. Daarin staan schuldvraag en straf centraal, maar de familie van het slachtoffer blijft in de kou staan.

Conflictbeslechting in PNG, zegt Diamond, is gericht op herstel van relaties tussen mensen die in elkaars nabijheid leven en ook in de toekomst op elkaar zijn aangewezen. Dat gaat via 'compensatie'. Die staat niet in verhouding tot het verlies van een mensenleven, maar doet recht aan de gevoelens en bewaart de vrede. Diamond vindt dit leerzaam (...).

(Bron: Dirk Vlasboom, in: *NRC Handelsblad*, 1 januari 2013)

OPDRACHT 2 | GEZONDHEID EN OPLEIDINGSNIVEAU

Vraag 1 Trek twee conclusies uit de gegevens van onderstaand figuur.

Bron: *Sociale kaart van Nederland*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2011, p.172

Vraag 2 Verklaar met behulp van de kernconcepten *socialisatie* en *sociale ongelijkheid* de conclusies uit vraag 1.

Vraag 3 Het Sociaal en Cultureel Planbureau heeft als taak om het sociaal-cultureel welzijn in Nederland in kaart te brengen. Op basis van die informatie kan de overheid dan tot een verantwoorde beleidskeuze komen. Leg uit waarom deze taak past in een proces van rationalisering. ♦

Noot

1. Bij de havo is Domein E een schoolexamendomein. De context is daar niet verplicht voorgeschreven. Als suggestie is Media voorgesteld, omdat zich op dit terrein de laatste decennia veel veranderingen hebben voorgedaan. Ook op de havo moeten alle kernconcepten uit dit domein voor het centraal examen worden gekend.

Lieke Meijs is redacteur van M&P. Coen Gelinck is verbonden aan Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (SLO) en is oud-redacteur van M&P.

CREATIEVE SPREEKOPDRACHT: *TROUBLESPEECH*

Kunnen spreken voor een groep is erg waardevol. Leerlingen hebben een leven lang profijt en plezier van deze vaardigheid. Naast debatteren zijn er andere uitdagende werkvormen om argumentatie- en spreekvaardigheid te vergroten.

In deze opdracht van de DebatUnie is dat *troublespeech*.

TROUBLESPEECH (TOTALE DUUR 30-40 MINUTEN)

De *troublespeech* plaatst sprekers in een denkbeeldige, heel ongemakkelijke, vrijwel onoplosbare situatie. Het is aan de spreker om een speech te geven waarin hij of zij zich probeert te redden. Deze oefening prikkelt de verbeelding van leerlingen. Daarnaast is het een uitstekende manier om te oefenen met spreken voor een groep. Deze oefening kan in verschillende leerlagen worden ingezet om spreken in het openbaar op een luchtige manier in de les te introduceren.

Er zijn allerlei scenario's mogelijk:

- Jij, als Marianne Thieme (lijsttrekker Partij voor de Dieren en veganiste) bent gefotografeerd in een steak-restaurant met een volle mond vlees. Dit komt vlak voor het partijcongres naar buiten. Spreek je verontwaardigde partijgenoten toe.
- Alle vertragingen van het afgelopen jaar, zo is bekend geworden, zijn door de Nederlandse Spoorwegen expres in scene te zijn gezet voor een psychologisch onderzoek. Jij, als directeur van de NS, spreekt de toegestroomde pers toe.
- Jij, als docent, bent alle gemaakte proefwerken kwijtgeraakt. Er zit niets anders op: de gehele klas zal het proefwerk opnieuw moeten maken. De leerlingen komen straks naar jouw les, in gespannen afwachting van hun behaalde cijfers. Aan jou de taak om de klas toe te spreken.
- Nadat de PVV tegen alle verwachtingen in bij de Tweede Kamerverkiezingen een absolute meerderheid heeft behaald, heb jij, als Koning Willem-Alexander, besloten de macht voor een jaar over te nemen. Het leger en sommige politici steunen je hierin. Een dag na deze staatsgreep

spreek je het geschokte Nederlandse volk, waaronder dus vele PVV-stemmers, in een videoboodschap toe.

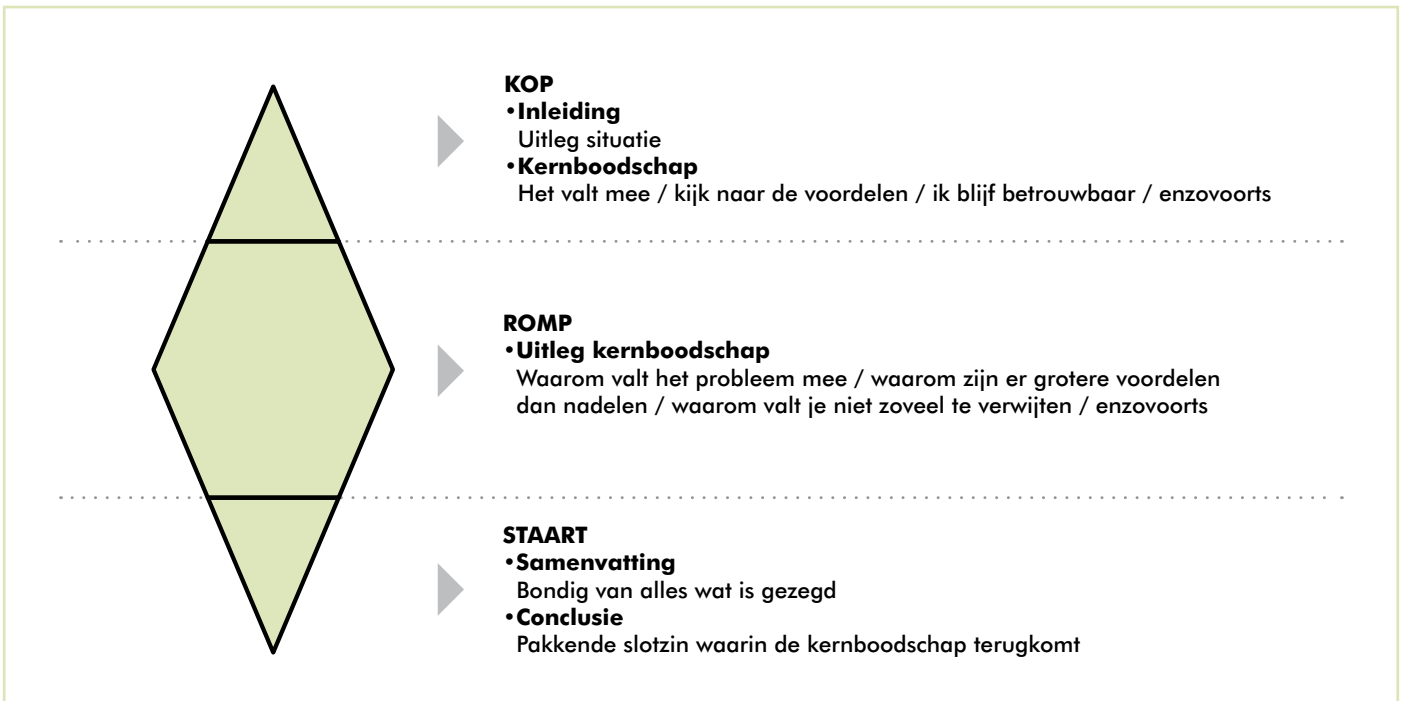
- Jij, als Leonardo DiCaprio, blijkt een Oscar te hebben gekregen voor een film (*The Revenant*) waar je niet in hebt meegespeeld. Er was sprake van een computersimulatie naar jouw gelijkens, je bent maar een dag op de set geweest om vanuit alle kanten te worden ingescand en hebt niet echt geacteerd. Een van de animators heeft het gelekt. Je staat de pers te woord.
- Jij, als Mark Zuckerberg (CEO van Facebook), hebt expres in Facebookfeeds nieuws over Donald Trump onderdrukt, in een poging hem uit het Witte Huis te houden. Dat is mislukt en naar buiten gekomen. Jij spreekt de toegestroomde pers toe.

HOE PAST U DE OEFENING TOE IN DE KLAS?

Verdeel uw klas in vijf kleine groepen (maximaal zes leerlingen per groep) en verdeel de scenario's. Vertel dat er binnen de groepen moet worden samengewerkt om de speech voor te bereiden, maar dat er uiteindelijk een leerling per groep de speech zal geven. U kunt deze keuze aan de groepjes zelf overlaten of vlak voor het uitvoeren van de speech per loting de leerling aan-wijzen.

SPEECHEN IN DRIE STAPPEN

Het is handig om met uw leerlingen de oefening in drie afgebakende stappen te doorlopen. Dit zorgt ervoor dat ze niet overspoeld raken met informatie en gericht aan hun speech kunnen werken.

Stap 1: De groep verzamelt ideeën (10 minuten)

We hebben een aantal hulpvragen opgesteld om uw leerlingen op weg te helpen. Op deze manier stimuleert u uw leerlingen om op een creatieve manier te denken. U loopt rond om eventuele vragen te beantwoorden, maar laat het opstellen van de speech aan de leerlingen over. Het is handig om onderstaande vragen op het bord of whiteboard te tonen of aan de leerlingen uit te delen.

De hulpvragen zijn:

- Wat is de situatie precies?
- Waarom valt de ernst van de situatie misschien toch wel mee?
- Waarom heeft jouw personage met goede bedoelingen gehandeld? En was er misschien sprake van een gedwongen keuze of van overmacht?
- Elk nadeel heeft zijn voordeel; zijn er mogelijke meevallers of nieuwe kansen? Zo ja, welke en voor wie?
- Hoe nu verder? Welke verzoenende woorden helpen om het vertrouwen te herstellen?

Stap 2: De groep stelt de speech op (10 minuten)

Nadat uw leerlingen zich aan de hand van bovenstaande vragen hebben kunnen voorbereiden, is het tijd om alle informatie te verwerken in een boeiende, overzichtelijk gestructureerde speech. Een handige manier om dit te doen is de kop-romp-staartstructuur (zie bovenstaande figuur).

Stap 3: Eén leerling uit de groep geeft de speech, die kort wordt nabesproken (2 minuten spreektijd, 2 minuten nabespreking)

Roep leerlingen op om naar voren te komen en hun speech te geven. Ze krijgen maximaal 2 minuten spreektijd. Gebruik eventueel handgebaren om tijdens de speech de resterende tijd te communiceren, of laat een leerling dit doen. Geef als de tijd verstreken is een geluidssignaal. Start voor en na elke

speech ter aanmoediging een applaus met de klas. Bespreek na elke speech met de klas eerst wat er goed ging en vervolgens wat er een volgende keer beter zou kunnen. Hierbij kunt u letten op drie onderdelen:

Presentatie: Droeg de presentatie (o.a. stemgebruik, houding en timing) van de spreker bij aan de impact van de speech, of waren er gedragingen die afleidend waren? Hoe en waar?

Inhoud: Droeg de inhoud (o.a. originaliteit, humor, logica, spanningsboog, verhaallijn) bij aan de impact van de speech? Hoe en waar?

Taal: Droeg de taal (o.a. woordgebruik, zinsbouw en stijlfiguren) bij aan de impact van de speech? Hoe en waar?

Uiteraard zal er altijd iets zijn dat beter kan en het is ook goed om dat te benoemen. Onthoud echter dat het voor uw leerlingen motiverender en leuker is wanneer er ook een aantal (oprechte) complimenten worden gegeven. Veel plezier met deze oefening! ♦

Deze opdracht is afkomstig van de DebatUnie. Kijk op www.debatunie.nl voor informatie, stellingen, toernooien, trainingen en meer! Indien u inspiratie heeft opgedaan voor een eigen scenario dat goed bij uw leerlingen past, dan kunt u dat met de DebatUnie delen via www.debatunie.nl.

RECENSIES

REFERENDA

Breek het partijkartel! van Thierry Baudet is een warm pleidooi voor het houden van meer referenda.

Tijdens het lezen vraag je je als lezer soms af welke Thierry Baudet aan het woord is: de onderzoeker, de activist of de politicus? Met name de hoofdstukken die door de onderzoeker Baudet geschreven zijn zullen de docent maatschappijleer aanspreken. De auteur plaatst terechte kanttekeningen bij de vertegenwoordigende democratie zoals wij die nu kennen. Baudet merkt daarbij op dat er niet zo heel alternatieven voor dit systeem zijn en noemt dit het meest 'realistische bestuursmodel'. Toch kampt dit systeem met een structuurprobleem, stelt Baudet, namelijk de verkiezingen zijn een compromis, partijen zijn een compromis en het parlement is een compromis. Baudet's oplossing: de invoering van het facultatief initieërend referendum, ofwel het volksinitiatief waarbij burgers nieuwe wetsvoorstellen kunnen aandragen. In zijn hoofdstukken over Zwitserland en het Amerikaanse model legt Baudet uit hoe dit in zijn werk zou kunnen gaan. Zwitserland kent drie soorten referenda: verplichte referenda, facultatieve corrigerende referenda en facultatieve initieërende referenda. Bijzonder interessant is het gegeven dat burgers bij een volksinitiatief niet alleen maar voor of tegen een voorstel stemmen, maar dat er naast een voorstel een tegenvoorstel van het parlement op het stembiljet kan staan. Viermaal per jaar brengt de Zwitserse kiezer zijn of haar stem uit over meerdere volksinitiatieven. In een enkel geval haalt een referendum de Nederlandse media, maar vaker is dit niet het geval. Onrust levert het blijkbaar zelden op. Bijna 90 procent van de Zwitsers zegt trots te zijn op de eigen staatsinrichting. Vergelijk dit met de onrust en onvrede rond het Oekraïne-referendum waar Baudet nauw bij betrokken was en waar hij in zijn boek vanzelfsprekend uitgebreid op in gaat. Dit deel leest vooral als persoonlijk verslag van de activist Baudet en hij sluit het boek af als de politicus Baudet. *IP*

Thierry Baudet, *BREEK HET PARTIJKARTELI*, Prometheus, Amsterdam, 2017, 176 bladzijden

BIOGRAFIE

De laatste tijd is het wat stilletjes rond Erdoğan. Dit is het moment om een magistrale biografie over de Turkse president te lezen.

'De nieuwe vader van Turkije?', luidt de ondertitel van het boek dat is geschreven door Franse journalisten Nicolas Cheviron en Jean-François Pérouse. Dat Erdoğan zichzelf als nieuwe vader ziet, bleek ook al uit een interview met Joost Legendijk eerder in *M&P*. Interessanter is de vraag: hoe word je de nieuwe vader Turkije? Erdoğan werd in 1954 geboren in Istanbul en groeide op in de wijk Kasimpaşa. De wijk speelt een belangrijke rol in de biografie van de Turkse president. De auteurs schrijven dat het Erdoğan is gelukt 'zich het imago toe te eigenen van een figuur die is verankerd in de volkse geschiedenis van Istanbul en vaak met Kasimpaşa wordt verbonden: de Kabadayı, de pocher, de slimme jongen uit de wijk, de zelfbenoemde verdediger van de eer van de inwoners, brutaal soms, met minachting voor de wet, maar vol eerbied voor de gedragscode van de straat.' Nadat ik deze passage las, dacht ik aan de twee jaar oudere Vladimir Poetin, de straatvechter uit Sint-Petersburg, de slimme jongen die jaren later met Russische slang zijn intrede in het Kremlin zou maken. In tegenstelling tot Poetin is Erdoğan een raspoliticus die al op jonge leeftijd de politieke arena betrad. De auteurs omschrijven de 21-jarige Erdoğan als 'dynamisch lid van de jeugdafdeling van de MSP'. Later werd hij actief binnen andere partijen. Bijzonder interessant zijn de hoofdstukken over de periode 1994-1999: zijn burgemeesterschap van Istanbul en zijn opsluiting in de gevangenis. De periode in hechtenis betekende een keerpunt in de stormachtige politieke carrière van Erdoğan. Na zijn gevangenschap stootte hij uiteindelijk door tot het hoogste ambt van het land. Na het lezen van deze lijvige biografie is het gemakkelijker om je voor te stellen wat het geheim van de aantrekkingskracht van deze vroegere volksjongen op Turkse kiezers is. *IP*

Nicolas Cheviron en Jean-François Pérouse, *ERDOĞAN*, Prometheus, Amsterdam, 2016, 431 bladzijden

VOORZICHTIG MET VERNIEUWINGEN

Voor scholen die niet te hard van stapel willen lopen met onderwijsvernieuwing, biedt dit boek van Henk Oonk een verdedigingslinie, gebaseerd op de pedagogische driehoek.

Deze pedagogische driehoek is ontwikkeld door de voormalige Groningse hoogleraar Jan Dirk Imelman. In deze visie bestaat goed onderwijs uit een wisselwerking tussen leerstof, leerkracht en leerling. Volgens Oonk verwaarlozen onderwijsvernieuwingen het belang van de leerstof en van de docent. Te sterk leerlinggericht onderwijs doet de, met name kansarme, leerling tekort. De wezenlijke waarde van de leerstof, als onderdeel van cultuuroverdracht, wordt niet onderkend. De rol van de leerkracht wordt gereduceerd tot die van begeleider. Gezien deze uitgangspunten kan het geen verbazing wekken dat de auteur in het eerste hoofdstuk kanttekeningen zet bij de voorstellen van de Commissie Schnabel (Platform Onderwijs2032). In het daaropvolgende hoofdstuk levert hij kritiek op het resultaat van de onderwijsvernieuwingen van de laatste dertig jaar, waarbij vooral het competentiegericht leren het moet ontgelden. In het derde hoofdstuk wordt de oplossing aangedragen in de vorm van werken volgen de pedagogische driehoek: aansprekende leerstof, inspirerende leerkrachten en leerlingen die door docent en leerstof worden uitgedaagd. Daarna komen twaalf verschillende auteurs aan het woord, deels columnisten van naam, deels leerkrachten en schoolleiders. Hieronder lerarenopleider Hans van der Heijden, die opnieuw een lans breekt voor het belang van kennis. Sylvia Witteman (*de Volkskrant*) legt overtuigend uit waarom kleurboeken voor volwassenen zo populair zijn. Ralph Maartens (docent) houdt een pleidooi voor de onafhankelijkheid van de leerkracht. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de 'Europese en Internationale Oriëntatie' als praktisch voorbeeld van hoe een thema kan worden aangepakt, met aandacht voor het beklijven van de leerstof. Aan dit boek heeft Wolter Blankert, redacteur van dit blad, enkele bijdragen geleverd. Ook overtuigde onderwijsvernieuwers kunnen met dit boek hun voordeel doen door zich in de wapens van de tegenstander te verdiepen. *LM*

Henk Oonk e.a., *DE KLASSIEK-MODERNE SCHOOL. ONDERWIJZEN EN LEREN IN DE 21E EEUW*, Helios-onderwijs en Europa, 2016, 144 bladzijden. Info en bestellen: heliosonderwijs@hetnet.nl

JEUGD

Bij de jeugd van tegenwoordig hebben leerlingen wel een beeld, maar wat weten ze over hun stadse leeftijdsgenoten van toen? De tentoonstelling *De verliefde camera* biedt kansen om dit te ontdekken.

Nieuwmarkt, Amsterdam, 1961 (foto: Ed van der Elksen)

In de jaren vijftig en zestig groeiden de grootouders van de huidige generatie jongeren op. Het is een periode waarin, zo leren onze leerlingen, er een jeugdcultuur in Nederland ontstond. Een enkele foto in een lesboek of in een presentatie van de docent dient ter illustratie: zo zagen jongeren er toen uit. Het feit dat het doorgaans om een zwart-witafbeelding gaat wekt de indruk dat de foto wel heel lang geleden is genomen.

Wie in het Stedelijk Museum tussen de werken van Ed van der Elksen (1925-1990) loopt, ontkomt niet aan de sfeer van het Amsterdam en Parijs van toen. Met zijn manier van fotograferen weet Van der Elksen de bezoeker te raken, alsof hij of zij zelf tegenover de geportretteerde staat. Het levert prachtige beelden op van nozems, verliefde stelletjes, jongeren op de Nieuwmarkt en Hells Angels op de Dam; vaak zwart-wit, soms in kleur, maar immer indrukwekkend. Zijn oeuvre bevat ook selfies die, zo lees ik in de catalogus, ook wel *oerselfies* worden genoemd. Er zijn ook andere interessante vergelijkingen te maken. 'Van der Elskens werk wijst vooruit naar onze beeldcultuur en het sociale, interactieve filmen en fotograferen met smartphones, maar tegelijk verschilt het er ook radicaal van: de onbevengheid van zijn geportretteerden, de kunst en het vakmanschap van Van der Elksen, zijn innemende persoonlijkheid, hoe hij de mensen wist te benaderen en uit hun tent wist te lokken', schrijft journalist Colin van Heezik in de catalogus die bij de tentoonstelling hoort. 'En de wens om via fotografie en film, een beetje als een antropoloog, de verschillende sociale groepen als diersoorten te bestuderen en zo met behulp van de visuele techniek de mensheid beter in beeld te brengen - dat is een heel ander project dan wat wij nu massaal doen en wat meer lijkt op het *stagen* van vluchtige geluksmomenten, het opwerpen van façades om ons achter te verschuilen'.

Beethovenstraat, Amsterdam, 1967 (foto: Ed van der Elksen)

MAATSCHAPPIJLEER

De tentoonstelling is een aanrader voor docenten maatschappijleer. Een aantal foto's van Van der Elksen komt u ongetwijfeld bekend voor, maar de kracht van deze tentoonstelling is de omvang van het aantal werken. Als u zich, net als de fotograaf, als antropoloog opstelt dan levert dat bijzondere inzichten op, vooral als u op zoek gaat naar parallellen met de samenleving van nu. 'Zijn foto's en films zijn sterk van vorm, onmiskenbaar geworteld in hun tijd, maar tegelijkertijd ook tijdloos', zegt curator van het Stedelijk Museum Hripsimé Visser over het werk van Van der Elksen. De tentoonstelling biedt ook diverse aanknopingspunten voor opdrachten die u - al dan niet in samenwerking met de collega's van de kunstvakken of ckv - aan leerlingen

kunt voorleggen, zoals een vergelijking tussen de jeugd- en beeldcultuur van toen met die van nu. Mocht een reis naar Amsterdam niet tot de mogelijkheden behoren, dan kunt u gebruikmaken van de website <https://edvanderelsken.amsterdam>. De tentoonstelling *De verliefde camera* is nog tot en met 21 mei 2017 in het Stedelijk Museum te bezichtigen. De catalogus waarnaar in dit artikel wordt verwezen, is ook verkrijgbaar via de website van het museum. *IP*

ED VAN DER ELSKEN: DE VERLIEFDE CAMERA, Stedelijk Museum, Amsterdam, 4 februari - 21 mei 2017

LOKAAL PIMPEN VOOR DE VERKIEZINGEN

Nogenkele dagen en dan mager weer worden gestemd. ProDemos verkoopt een set met verkiezingsaffiches (A3-formaat) en een poster (A1-formaat) van het politieke krachtenveld voor €19,95 euro.

Zie: www.prodemos.nl/webshop.

MELD U GRATIS AAN VOOR DE SCHOLIERENVERKIEZINGEN

Doe met uw school mee met de scholierenverkiezingen tussen 8 maart en 14 maart. U kunt zich aanmelden via www.scholierenverkiezingen.nl.

DEADLINE WERKSTUKWEDSTRIJD: 1 APRIL

Stuur de beste profielwerkstukken van uw havo- en vwo-leerlingen uiterlijk 1 april in voor de profielwerkstukwedstrijd. Een deelnameformulier en meer informatie vindt u op www.nvml.nl/wedstrijd. Volgend schooljaar komt er ook (weer) een wedstrijd voor vmbo-leerlingen.

INVOERING LERARENREGISTER

Als de voortekenen ons niet hebben bedrogen, is de Eerste Kamer op 14 februari akkoord gegaan met een wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs, waardoor een lerarenregister wordt ingevoerd. Iedere bevoegde docent die voor minstens 0,2 fte is aangesteld om onderwijs te geven, moet zich registreren.

MEEPRATEN OVER HERREGISTRATIECRITERIA

Elke vier jaar moet u zich herregistreren en aantonen dat u uw bekwaamheid heeft onderhouden. Lukt dat niet, dan mag u geen onderwijs meer geven tot u alsnog aan deze criteria voldoet. Docenten zijn nu aan zet om herregistratiecriteria en valideringsregels te ontwikkelen. Meepraten kan via de online brainstorm van de Onderwijscoöperatie: <http://registerleraar.onderwijscooperatie.nl/herregistratiecriteria>. We raden u van harte aan om deze vragenlijst in te vullen.

NIEUW EXAMENPROGRAMMA MAATSCHAPPIJWETENSCHAPPEN

In augustus start het nieuwe programma maatschappijwetenschappen. Om docenten te ondersteunen hebben vakdidactici een regionaal netwerk van docenten opgestart. Via <http://maatschappijwetenschappen.slo.nl/planning/netwerken> kunt u zien welke vakdidacticus u in uw regio kunt benaderen. Om leerlingen te stimuleren maatschappijwetenschappen te kiezen, kunt u een posterset aanvragen bij ingridfaas@nvml.nl. Deze posters zijn gratis voor NVLM-leden.

EXAMENBESPREKINGEN

Voor de examenbesprekingen in Utrecht kunt u zich aanmelden bij riembouwmeester@nvml.nl:

- vmbo: maandag 22 mei (15.30 uur)
- havo: woensdag 24 mei (18.00 uur)
- vwo: woensdag 24 mei (15.30 uur)

BESTUUR

Op de ALV van 16 februari zijn Freek Gruijters en Anouk de Ruiter toegetreten tot het bestuur van de NVLM. Vincent de Geus en Thomas Klijnstra draaien komend jaar mee als aspirant-bestuurslid.

NEP

President Trump introduceerde een inreisverbod voor zeven overwegend islamitische landen. Een besluit dat omstreden is in Amerika en ver daarbuiten. Naast principiële protest klonken vooral juridische bezwaren. Begin februari was er de eerste federale rechter die het verbod opschoortte. Niet geheel verrassend reageerde de president via Twitter. Hij noemde deze rechter een 'zogenaamde rechter'. Een neprechter. Eveneens niet verrassend. Het is in lijn met eerdere kwalificaties over wetenschappers, journalisten en politici. Allemaal nep.

Hiermee is Donald Trump allesbehalve origineel. In eigen land kwalificeerde Geert Wilders de rechtbank als nep, na het vonnis over uitspraken van de politicus. De PVV-leider staat ook niet bekend om zijn warme banden en lovende oordelen over de media en journalisten in ons land. En eerder kwalificeerde Wilders tijdens de Algemene Beschouwingen de gehele Tweede Kamer als een *neparlement*.

Het is natuurlijk de vraag wat de heren Trump en Wilders bedoelen met hun kwalificaties. Welke definitie van nep zij hanteren. Er zijn namelijk verschillende betekenissen. Wat onlinehulp biedt de volgende mogelijkheden op alfabetische volgorde: afzetter, afzetterij, al wat ondeugdelijk is, alsof, bedriegerij, bedrog, doorgestoken kaart, fake, imitatie, kloterij, knoeierij, kunst, nabootsing, nagemaakt, namaak, niet echt, onecht, oplichterij, surrogaat, vervalst, zwendel.

Samenvattend beoordelen de heren Trump en Wilders rechters, journalisten en politici dus als onecht en/of oplichters. Dit betekent dat volksvertegenwoordigers met andere opvattingen er niet toe doen of niet deugen, dat de waakhond van de democratie in zijn hok moet blijven en van onafhankelijke rechtspraak geen sprake is.

Dit vind ik uiterst bedenkelijk in onze democratische rechtsstaat. Daarom wil ik een nieuwe betekenis van nep introduceren: Normaal Ethisch Peil. Laten we uitspraken van politici in ons land relateren aan dit referentieniveau gebaseerd op rechtsstatelijke uitgangspunten. Uitspraken zijn onder of boven NEP. Ik wil wonen in een land boven NEP. In het belang van ons mooie land. Hiervoor is klimaatverandering noodzakelijk. Dat staat als een paal boven water.

Hans Tennissen

... AAN HET WOORD
MARTIJN PLOMP STELT ZICH VOOR...

Maatschappijleer tussen hoaxes en complottheorieën

Ik zie mijzelf als maatschappijleerdocent soms als een vuurtoren midden in een storm. Elke dag verweer ik me tegen de beukende golven van hoaxes, complottheorieën en halve waarheden uit verschillende mediaberichten.

Het publieke debat verliest in rap tempo elke vorm van nuance. Alle discussies worden gereduceerd tot zwart of wit, links of rechts, voor of tegen, ja of nee. Op sociale media vliegen de doodsb bedreigingen je om de oren en complottheorieën vieren hoogtij. Het publieke debat is niet veel anders dan wat ik in mijn klassen ervaar. Zeker omdat ik precies die onderwerpen aansnijdt die ook in de media breed worden uitgemeten. Tijdens de discussies in de les ben ik scheidsrechter en discussieleider. Ik zorg ervoor dat alle leerlingen worden gehoord, en niet alleen die met de grootste mond, en dat de discussie niet persoonlijk wordt gemaakt, maar over het onderwerp blijft gaan - iets dat het publieke debat mist.

Dit is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan. Mijn vmbo-basis- en kaderleerlingen staan vaak lijnrecht tegenover elkaar en proberen alleen hun eigen standpunten te versterken. Ik heb geleerd niet te veel te schrikken van soms extreme uitspraken (en zeker niet deze leerlingen meteen de mond te snoeren), maar juist gebruik te maken van deze leerlingen om erachter te komen wat het onderliggende gevoel of probleem is. Ik heb gezien dat ook bij uiterst gevoelige onderwerpen leerlingen in staat zijn om op een gedegen manier hun standpunten te onderbouwen. Daarin speel ik als docent wel een cruciale rol.

De rol van scheidsrechter en/of discussieleider wordt steeds belangrijker. Uit onderzoek blijkt namelijk dat jongeren tussen de 18 en 24 jaar sociale media als primaire nieuwsbron gebruiken. Dit zal bij mijn leerlingen niet anders zijn. Zo krijg ik steeds meer te maken met leerlingen die zeggen dat de Derde Wereldoorlog is begonnen, dat IS door Amerika is bedacht en de overheid ons vergiftigd door middel van *chemtrails*. Die angst wordt gevoed door 'opinie'-artikelen, slecht onderbouwde blogs en hoaxes op internet, verspreid via de sociale media. Mijn eerste reactie is bijna in lachen uit te brasten, maar daar schuilt een gevaar in. Ik zie een oprechte angst en of boosheid over deze onderwerpen en moet die ook serieus nemen.

Voor veel leerlingen is maatschappijleer misschien wel de laatste genuanceerde bron van informatie over deze maatschappelijke thema's en omdat het voor leerlingen steeds moeilijker wordt om echt van nep nieuws te onderscheiden zal hier in de toekomst meer aandacht aan moeten worden besteed. Misschien moeten we ons iets minder op kennisoverdracht focussen en meer op het bijbrengen van (media) vaardigheden. ♦

Martijn Plomp is docent maatschappijleer en maatschappijkunde (vmbo-basis en kaderberoepsgerichte leerweg) op de Focus Beroepsacademie in Barendrecht.

Daan van der Hoek

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Marian
van den
Berge

Wolter
Blankert

Lieke
Meijs

Floortje
Vissers

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO Rijksoverheid

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

DE WEBSITE WWW.JONGERENKAMER.NL IS VERNIEUWD!

FORMATIESPEL

Politiek maak je zelf

Hoe breng je politiek dichter bij jongeren? Door ze het zelf te laten doen. De vernieuwde website jongerenkamer.nl staat in het teken van de formatie. Met het 'Formatiespel' kunt u als docent zelf met uw leerlingen aan de slag. Hoe werkt de formatie? Hoe onderhandel je het beste? Samenwerken, compromissen sluiten; met het 'formatiespel' ervaren leerlingen hoe democratie in de praktijk werkt.

Dit kunt u vinden op de website

- 6 handige instructiefilms
- Gratis docentenhandleiding en downloadbare werkbladen
- Informatie over de Tweede Kamer en formatie

De website Jongerenkamer is ontwikkeld door ProDemos in samenwerking met de Tweede Kamer.